

UNIVERZITA TOMÁŠE BATI VE ZLÍNĚ
FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ
Institut mezioborových studií Brno

Identita domova a bezdomovství

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Vedoucí bakalářské práce:
prof. PhDr. Pavel Mühlpachr, Ph.D.

Vypracovala:
Veronika Peterková, DiS.

Brno 2012

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma Identita domova a bezdomovství zpracovala samostatně a použila jsem literaturu uvedenou v seznamu použitých pramenů a literatury, který je součástí této bakalářské práce.

Elektronická a tištěná verze bakalářské práce jsou totožné.

V Brně dne 27. dubna 2012

.....

Veronika Peterková

Poděkování

Velmi děkuji prof. PhDr. Pavlu Mühlpachrovi, Ph.D., za cenné rady a zvláště svým respondentům, bez nichž by tato práce postrádala smysl, za ochotu vpustit mne do svého života.

Obsah

ÚVOD	4
1 FENOMÉN BEZDOMOVSTVÍ	5
1.1 VZNIK A KOŘENY	5
1.2 UŽÍVANÁ TERMINOLOGIE V ČR	7
1.3 KONCEPTUÁLNÍ DEFINICE	9
2 POTŘEBA BYDLENÍ A POJETÍ DOMOVA V ŽIVOTĚ ČLOVĚKA	15
2.1 PRÁVO NA BYDLENÍ	15
2.2 POTŘEBA BYDLENÍ	17
2.3 DOMOV	20
3 BEZDOMOVCI NA POMEZÍ PROSTORU, BYDLENÍ A DOMOVA	23
3.1 PROSTOROVÁ SEGREGACE	23
3.2 SČÍTÁNÍ BEZDOMOVců	25
3.3 DOMÉNY TVOŘÍCÍ DOMOV	26
4 METODOLOGIE	29
4.1 ZKOUMANÁ OBLAST, ÚČEL VÝZKUMU A CÍL PRÁCE	29
4.2 TYP VÝZKUMU A TECHNIKA SBĚRU DAT	30
4.3 METODA ZÍSKÁVÁNÍ A PROCEDURA SBĚRU DAT	31
4.4 VÝZKUMNÉ OKRUHY	33
4.5 KONSTRUKCE VÝZKUMNÉHO VZORKU	34
4.6 ETICKÉ ASPEKTY	36
4.7 ČASOVÝ SNÍMEK REALIZACE VÝZKUMU	38
5 EMPIRICKÁ ČÁST	39
5.1 SOCIÁLNÍ CHARAKTERISTIKY RESPONDENTŮ	39
5.2 ANALÝZA A INTERPRETACE DAT	40
5.2.1 <i>Osobní historie respondentů</i>	40
5.2.2 <i>Aktuální situace respondentů</i>	42
5.2.3 <i>Obývaný objekt</i>	44
5.2.4 <i>Subjektivní vztah k obývanému objektu a místu</i>	47
5.2.5 <i>Vize vlastní budoucnosti</i>	49
5.3 ZÁVĚR ANALYTICKÉ ČÁSTI	50
5.4 ŽHODNOCENÍ VÝZKUMU	52
ZÁVĚR	53
ABSTRAKT	53
ABSTRACT	56
ANOTACE	57
POUŽITÁ LITERATURA A ZDROJE	58
FOTOGRAFICKÁ PŘÍLOHA	60

Úvod

I přes to, že je fenomén bezdomovství¹ stále vděčnějším námětem pro odborné publikace a další práce, ani zdaleka nelze konstatovat, že by již v této oblasti nebylo o čem psát, co zkoumat. Bezdomovstvím není pouze to, co, respektive koho, si pod označením *bezdomovec* představí většina laiků, tedy pokud ne přímo opilého zapáchajícího pobudu povalujícího se v parku, spícího v prostředku městské hromadné dopravy či žebrajícího na ulici, tak jistě člověka trávícího čas na denním centru či přespávajícího na noclehárně. Ten, kdo není znalý problematiky, si vybaví takový obraz, jaký je povšechně prezentován v médiích a na stánkách tisku a který pomocí tohoto návodu pak na ulici opravdu sám objeví. Ale tento předkládaný obraz není úplný a je třeba jej pozměnit. A to alespoň tak, aby napříště mohl být bezdomovcem i člověk v čistém oděvu spěchající právě do práce. Zkrátka, aby si všichni ti, co si to prozatím neuvědomují, uvědomili, že bez střechy nad hlavou i bez domova se, a docela snadno, může ocitnout každý z nás, protože příčin bezdomovství je tolik, kolik je lidských osudů. Avšak už není tolik nabídek a forem pomoci, a snad i proto již někteří na svou situaci rezignovali a ve statusu bezdomovce dlouhodobě setrvávají.

Cílem výzkumu v rámci této práce nazvané *Identita domova a bezdomovství* bylo **zjistit, v jakých podmínkách zkoumaná část skupiny lidí bez domova bydlí, a zda je možné u ní identifikovat pocit domova.** Terénní výzkum byl realizován ve městě Brně. Bylo využito kvalitativního typu výzkumu s kombinací dvou technik sběru dat – interview a pozorování, přičemž výzkumný vzorek byl na základě předem stanovených kritérií omezen pouze na určitou část bezdomovské populace.

---

¹ O terminologickém chaosu, jak by se dal nazvat stav nejednotnosti nejen užívaných pojmů, ale i rozrůznění v chápání jejich významů a obsahu, mimo jiné tedy i současného užívání obou konceptů *bezdomovství* a *bezdomovectví*, pojednává kapitola 1.2 Užívaná terminologie v ČR.

1 Fenomén bezdomovství

Kapitola se zaměřuje na vznik fenoménu bezdomovství a nastiňuje, kam sahají jeho kořeny v rámci České republiky, nebo také to, jak přispěl k jeho gradaci rozpad Československa, zaobírá se inkonzistencí mezi legislativní a společensky užívanou terminologií a kapitolu uzavírá otázka problematického stanovení jediné definice bezdomovství.

1.1 Vznik a kořeny

Pátráme-li po počátcích bezdomovství, můžeme směle sáhnout i po těch nejranějších historických knihách. Už v bibli je o bezdomovcích, ale nejen o nich, psáno, že je třeba se o ně starat, a to i s příkazy, jak to dělat.²

V kontextu naší společnosti a její historie jsme si však tento fenomén začali markantněji uvědomovat až teprve po roce 1990, kdy se bezdomovci v našich ulicích začali více zviditelňovat. Bezdomovství není novým porevolučním objevem, jak je ještě stále mnohdy uváděno, ale bezdomovci tu byli i za socialismu. Jen ne ti zjevní.³ Varga⁴ k této otázce podotýká, že o bezdomovství nejsou ani v současnosti informace z Kuby, Číny či Severní Koreje. To ale není důkaz, že tam bezdomovci reálně nejsou. „*Nemohu věřit, že v těchto zemích, alespoň na základě oficiální propagandy, žijí samí schopní, úspěšní a spokojení lidé. Pokud ano, co udělali s těmi ostatními?*“⁵ Na druhou stranu je nesporným faktem, že lidí bez domova neustále přibývá. Tato skutečnost se dá vysledovat zejména z opakovaných terénních sčítání bezdomovců z našich velkých měst. Počty osob bez domova jsou uvedeny v kapitole 3.2 Sčítání bezdomovců.

---

² Ondrák, Pavel: *Jak to bylo a kde bezdomovectví vzniklo*. In Návrh udržitelného rozvoje sociálních služeb pro bezdomovce. (Kolektiv autorů.) Praha: Grada Publishing, 2007, s. 83.

³ Tamtéž, s. 83.

⁴ Varga, Ladislav. *Společnost neposkytuje bezdomovcům dostatečné služby*. In Bajer, Pavel. *Bezdomovectví. Sociální práce*, 2006, č. 4, s. 41.

⁵ Tamtéž, s. 41.

Kořeny bezdomovství lze spatřit v několika rovinách, od té společenské až po osobní a osobnostní složku. V našich společenských podmínkách je možné vidět souvislost se změnami po roce 1989, přerodem společnosti a změně jejích hodnot. A to nejen v rámci změn politických, ale zejména v následných změnách ekonomických, zneužívání tržního systému, zvyšující se nezaměstnanosti a prohlubující se chudoby a nouze. Transformace zastihla mnoho lidí nepřipravených, neboť adaptabilita každého jedince není stejná.⁶ Nemalý podíl na pozdějším společenském vyloučení má často i vlastní rodina, a to zejména v dětství jako období, kdy ji dítě potřebuje nejvíce. Zejména pokud je tato v krizi, ať už jde o strádání materiální či ještě horší emocionální, je dítě vystaveno nepřirozeným životním podmínkám, může si osvojit špatné návyky a vzorce chování, má negativní zkušenost od níž se může odvíjet pozdější sociální exkluze.⁷

Často se především ze strany laické veřejnosti či médií hovoří o vlastním dobrovolném rozhodnutí. Je možné tuto možnost připustit, neboť skupina bezdomovců není stejnorodá, pak je zde však více než nutné ptát se každého jednoho člověka bez domova na to, zda na svoje setrvávání v tomto statusu nahlíží jako na jemu vyhovující způsob života, jež by neměnil, ani kdyby k tomu měl možnost. Důslednou dobrovolností by bylo to, že by člověk sám od sebe „zahodil klíče od bytu, opustil zaměstnání, případně rodinu, opásal se igelitovými taškami a šel se posadit na hlavní nádraží.“⁸

---

⁶ Hradečtí Vlastimila a Ilja. *Bezdomovství – extrémní vyloučení*. (Elektronické vydání.) Praha: Naděje, 2006. Dostupné z: http://www.nadeje.cz/vz/bezdomovstvi_exv.pdf, cit. 5. 3. 2012, s. 23, 24.

⁷ Hradečtí uvádějí, že až 80 % bezdomovců hledávajících pomoc u hlavního nádraží v Praze je poznamenáno krizí rodiny z dětství. Tamtéž, s. 24.

⁸ Varga, Ladislav. *Společnost neposkytuje bezdomovcům dostatečné služby*, c. d., s. 41.

1.2 Užívaná terminologie v ČR

Nejednotnost v používání i významech termínů *bezdomovství* a *bezdomovectví* bylo již zmíněno. Slovo *bezdomovství* je odvozeno ze spojení *bez domova*, termín *bezdomovectví* je ústrojnou odvozeninou od označení *bezdomovec*. Právě tento druhý termín byl označen Ústavem pro jazyk český AV ČR⁹ jako ten, jenž je v praxi poměrně ustálen, a proto by měl být upřednostněn. Já jsem se však zejména na základě zkušeností rozhodla užívat termínu prvního, tedy *bezdomovství*.¹⁰

Toto jazykové posouzení bylo uvedeno jen jako první možné zastavení nad uvažováním o dalších z problematických pojmů. Takovým je i termín *bezdomovec*. Hradecký a kol.¹¹ uvádí, že pro používání tohoto označení hovoří skutečnosti, že se jedná o pojem jednoslovný, výstižný a veřejnosti známý. Naopak proti jeho používání stojí jeho legislativní obsazenost,¹² špatné chápání jeho obsahu právě veřejností,¹³ a také to, že je pojmem stigmatizujícím a vyvolávajícím negativní emoce.

Hradecký a kol.¹⁴ nabízí několik dalších variant pro pojmenování této složité situace člověka. Jednak lze užít pojmu *osoba bez přístřeší*. Tento pojem sice zná zákon o sociálních službách,¹⁵ avšak je špatně použitelný, neboť je dlouhý a širokou laickou veřejností proto jen těžko přijatelný. Sousedství *osoba bez domova* je ve své podstatě věcně přesnější než *osoba bez přístřeší*, a také mnohem méně stigmatizující a vylučující než označení *bezdomovec*. Je ale opět pro svoji délku jen těžko všeobecně přijatelné.

---

⁹ *Z dopisů jazykové poradně*. Naše řeč 83, 2000, s. 112. Dostupné z: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?vol=83>, cit. 5. 3. 2012.

¹⁰ S pojmem *bezdomovství* operuje česká varianta evropské typologie bezdomovství (viz kapitola 1.3 Konceptuální definice), jeho užití upřednostňuje i Mgr. Ilja Hradecký, předseda a ústřední ředitel spolku Naděje, o. s., a přední český odborník na tuto problematiku.

¹¹ Hradecký, Ilja a kol. *Definice a typologie bezdomovství. Zpráva o realizaci aktivity č. 1 projektu Strategie sociální inkluze bezdomovců v ČR*. Praha: Naděje, 2007, s. 24.

¹² Legislativní obsazenost viz kapitola 1.3 Konceptuální definice.

¹³ Nedostatečné chápání celé obsahové šíře tohoto pojmu veřejností viz kapitola 1.3 Konceptuální definice.

¹⁴ Hradecký, Ilja a kol. *Definice a typologie bezdomovství. Zpráva o realizaci aktivity č. 1 projektu Strategie sociální inkluze bezdomovců v ČR*, c. d., s. 24, 28, 29.

¹⁵ Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, a jeho novelizace s účinností od 1. 8. 2009 z. č. 206/2009 Sb. Avšak už zde není uvedeno, co za situaci je *být bez přístřeší*.

Formulace *občané společensky nepřizpůsobení* či dokonce *občané společensky nepřizpůsobivi*¹⁶ vnímá Hradecký a kol.¹⁷ coby výrazy normalizační jako zcela nevyhovující v dnešní době, naprosto nepřijatelné, stigmatizující, vylučující a až diskriminační. Je tedy nepatřičné, aby byly tyto formulace uváděny, byť je to, a nejen v médiích, jev více než častý.

Bylo by vhodné nalézt či vytvořit takový jednoslovný výraz, jež by označil celou populaci fenoménu bezdomovství, avšak nebyl zatížen negativními konotacemi. Do této doby se jeví jako nejlepší užívání termínu *bezdomovec*, byť si s sebou nese negaci.¹⁸ Je nutné jej ve společnosti rehabilitovat, ostatně tak, jako je nutné změnit negativní společenské vnímání celé problematiky fenoménu bezdomovství.

---

¹⁶ Dnes se také namísto *občané* používá *osoby*.

¹⁷ Hradecký, Ilja a kol. *Definice a typologie bezdomovství. Zpráva o realizaci aktivity č. 1 projektu Strategie sociální inkluze bezdomovců v ČR*, c. d., s. 29.

¹⁸ Tamtéž, s. 46.

1.3 Konceptuální definice

Termíny bezdomovec a bezdomovství jsou psychologickým slovníkem souhrnně definovány jako „*situace osoby bez státní příslušnosti, která nepožívá ochrany ani výhod žádného státu; situace osoby, která nemá bydliště, přespává v parcích, pod mosty, v kanalizacích, nepoužívaných vagónech, v provizorních lepenkových krabicích apod.*“¹⁹ První část této definice se vztahuje k faktické legislativní obsazenosti termínu bezdomovec, a to jako označení pro osobu bez státního občanství.²⁰ Ovšem běžně se v souvislosti s osobami bez státního občanství pojem bezdomovec ani nepoužívá, ale ani se v tomto smyslu nechápe. Nadto by ho taktéž samotní lidé bez státní příslušnosti pro označení vlastní situace nepoužili.²¹ Druhá část zmíněné definice je zase problematická v tom, že se zabývá pouze určitou částí bezdomovské populace, ale jinou zcela opomíjí.

Bezdomovskou populaci je možné dělit do tří skupin, a to na bezdomovce zjevné, skryté a potenciální. Zjevným bezdomovcem je osoba žijící zejména na ulici či nádraží a využívající ubytování v noclehárnách a azylových domech.²² Další skupinu tvoří lidé nevyhledávající tento druh sociální služby, například z důvodu málo dostupné regionální nabídky, nebo ubytování u známých či příbuzných, anebo z jiného, jen jim známého důvodu. Tito lidé často putují a mění svá útočiště, jimiž mohou být squaty, domy na demolici, sklepy, kontejnery, stany a jiné.²³

Ona uvedená definice bezdomovce z psychologického slovníku by v podstatě mohla zahrnovat některé osoby z obou těchto skupin. Na skupinu potenciálních bezdomovců se ale bezpochyby vůbec nevztahuje. Sem totiž spadají osoby žijící v těžkých životních podmínkách a rodinných či osobních situacích, s problémem udržet si byt, ale i osoby nemající se kam vrátit po propuštění z výkonu trestu, opuštění dětského domova či jiných zařízení.²⁴

---

¹⁹ Hartl, Pavel – Hartlová, Helena. *Psychologický slovník*. (Opravený dotisk.) Praha: Portál, 2004, s. 73.

²⁰ Hradecký, Ilja a kol. *Definice a typologie bezdomovství. Zpráva o realizaci aktivity č. 1 projektu Strategie sociální inkluze bezdomovců v ČR*, c. d., s. 28.

²¹ Tamtéž, s. 28.

²² Hradečtí Vlastimila a Ilja. *Bezdomovství – extrémní vyloučení*, c. d., s. 28.

²³ Tamtéž, s. 31.

²⁴ Tamtéž, s. 32.

Hradečtí²⁵ v podstatě vylučují jednu jedinou definici bezdomovství jako obsahově vágní, posunovatelnou a riskantní, jež by mohla někoho zcela vyloučit (jako je tomu výše), nebo naopak zahrnout všechny služby v sociální sféře.

Lidé bez domova nejsou homogenní skupinou a fenomén bezdomovství je jevem značně komplikovaným. Pro jeho co možná nejlepší pochopení a uchopení se lze inspirovat na poli mezinárodním, zejména pak v nám kulturně nejbližším evropském prostoru. Publikace *Aktuální otazníky fenoménu bezdomovství*²⁶ nabízí několik modelů pro nazírání na bezdomovství v Evropě, například pojetí Eurostatu,²⁷ klasifikaci INSEE²⁸ a nebo FEANTSY.²⁹

Ve snaze sjednotit národní a evropské postoje v rámci bezdomovství vypracovala právě FEANTSA v roce 2005 evropskou typologii ETHOS.³⁰ Hradecký a kol.³¹ píše, že je možné ji vnímat jako určitý kompromis mezi národními pohledy a reálnými situacemi. ETHOS se totiž nezaměřuje na popis příčin bezdomovství, služby pro lidi bez domova, ani na jejich zdraví či zaměstnání, ale je postavena na různých životních situacích a bydlení.

Je nutné upozornit, že ačkoliv se struktura typologie může na první pohled tak jevit, není zamýšlena jako hierarchizace životních situací od těch nejextrémnějších forem sociálního vyloučení po formy „méně závažné“ a nesmí na ni být takto pohlíženo,

---

²⁵ Tamtéž, s. 27.

²⁶ *Aktuální otazníky fenoménu bezdomovství. Sčítání bezdomovců v Brně v roce 2010*. Kolektiv autorů. Brno: Centrum sociálních služeb, 2010, s. 24–27.

²⁷ Statistický úřad EU.

²⁸ *Institut National de la Statistique et des Études Économiques: INSEE* is a Directorate General of the Ministry of the Economy, Finance, and Industry. INSEE works daily with Eurostat and its European Union counterparts. It thus contributes to the construction of the EU's statistical space. Doslovně převzato z: <http://www.insee.fr/en/default.asp>, cit. 10. 3. 2012. INSEE: francouzský Národní ústav pro statistiku a ekonomická studia, Generální ředitelství Ministerstva hospodářství, financí a průmyslu. Spoluprací s Eurostatem přispívá k budování statistického prostoru EU.

²⁹ *European Federation of National Organisations Working with the Homeless: FEANTSA* is an umbrella of not-for-profit organisations which participate in or contribute to the fight against homelessness in Europe. It is the only major European network that focuses exclusively on homelessness at European level. Doslovně převzato z: <http://www.feantsa.org/code/en/hp.asp>, cit. 10. 3. 2012. FEANTSA: Evropská federace národních sdružení pracujících s bezdomovci je jediná organizace zaměřující se výhradně na bezdomovství na evropské úrovni. Je zastřešujícím sdružením pro neziskové organizace, které se podílejí na boji proti bezdomovství v Evropě.

³⁰ *European Typology on Homelessness and Housing Exclusion: ETHOS*; Evropská typologie bezdomovství a vyloučení z bydlení. Revidována byla v roce 2007.

³¹ Hradecký, Ilja a kol. *Definice a typologie bezdomovství. Zpráva o realizaci aktivity č. 1 projektu Strategie sociální inkluze bezdomovců v ČR*, c. d., s. 31.

protože jak sama FEANTSA uvádí – lidé v nejistých a nevyhovujících kategoriích na tom nemusí být nezbytně lépe než lidé v kategoriích bez střechy nebo bez bytu.³²

Typologie obligatorně obsahuje operační kategorie a generické definice, k těmto se pak pro národní účely doplňují relevantní subkategorie. Na této bázi byla typologie implementována do našeho prostředí jako Evropská typologie bezdomovství a vyloučení z bydlení v prostředí ČR:³³

---

³² „People in the insecure and inadequate categories are not necessarily better off than people in the houseless or roofless categories.” Dostupné z: <http://www.feantsa.org/code/en/pg.asp?Page=537>, cit. 10. 3. 2012.

³³ Dostupné z: <http://www.feantsa.org/files/freshstart/Toolkits/Ethos/Leaflet/CZ.pdf>, převzato 20. 2. 2012.

ETHOS – Evropská typologie bezdomovství a vyloučení z bydlení v prostředí ČR

1/2

Bezdomovství (sociální vyloučení, spíše absencí bydlení, je jedním z problémů, kterého se týká Strategie sociální ochrany a začleňování EU. Prevence bezdomovství a reintegrace osob bez domova jsou otázkami, které vyžadují dobré pochopení procesů a mechanismů, které vedou do situací absence nebo ztráty domova.

FEANTSA (Evropská federace národních sdružení pracujících s bezdomovci) vytvořila typologii bezdomovství a vyloučení z bydlení, nazvanou ETHOS.

Typologie ETHOS vychází z principu, že pojetí domova lze chápat ve třech oblastech, jejichž absence může vést k bezdomovství. Mít domov může být chápáno jako: mít přiměřené bydlení, které může osoba a její rodina vylučně

užívat (fyzická oblast); mít prostor pro vlastní soukromí s možností sociálních vztahů (sociální oblast); mít právní důvod k užívání (právní oblast). Z toho vyplývají čtyři formy vyloučení z bydlení: bez střechy, bez bytu, nejisté bydlení, nevyhovující bydlení – všechny tyto situace ukazují na atenci bydlení. ETHOS tedy dělí osoby bez domova podle jejich životní situace nebo situace jejich bydlení. Tyto konceptní kategorie se dále dělí na 13 operačních (pracovních) kategorií v rámci realizovaného národního projektu Strategie sociální inkluze bezdomovců v ČR byl vytvořen soubor národních subkategorií. Typologie tak může být využita pro monitoring bezdomovství, pro vytváření politik a jejich rozvoj a vyhodnocování.

Koncepční kategorie	Operační kategorie	Životní situace	Genetická (druhov) definice	Národní subkategorie	*
BEZ STŘECHY	1	Osoby přebývající venku	Osoby přebývající na ulici nebo ve veřejně přístupných prostorách bez možnosti ubytování	1.1.1	Osoby spící venku (např. ulice, pod mostem, nádraží, letiště, veřejné dopravní prostředky, kanály, jaskyně, odstavené vagony, stany, garáže, prádelny, sklady a půdy domů, vraky aut)
	2	Osoby v nodelhámě	Nodelháma	2.1.1	Osoby v nízkoprahové nodelhárně
	3	Osoby v ubytovnách pro bezdomovce	Azylový dům pro bezdomovce	2.1.2	Osoby sezonně užívatelk přemcování prostory zařízení bez lůžek
BEZ BYTU	3	3.1	Osoby v obytných domech s krátkodobým ubytováním	3.1.1	Muži v azylovém domě
				3.1.2	Ženy v azylovém domě
				3.1.3	Matky s dětmi v azylovém domě
				3.1.4	Otcové s dětmi v azylovém domě
				3.1.5	Úplné rodiny v azylovém domě
				3.1.6	Osoby v domě na půli cesty
	4	4.1	Přechodná ubytovna	3.2.1	Osoby ve veřejných ubytovnách s krátkodobým ubytováním, které nemají vlastní bydlení
				3.2.2	Osoby v přísteší po vstěhování z bytu
	4	4.1	Pobytové zařízení pro ženy	3.3.1	Bydlení s podporou výslovně určené pro bezdomovce neexistuje
				4.1.1	Ženy ohrožené domácími násilím pobývající na skryté adrese
5	Osoby v ubytovnách pro imigranty	Přechodné bydlení (azylová zařízení pro žadatele o azyl)	4.1.2	Ženy ohrožené domácími násilím pobývající v azylovém domě	
			5.1.1	Žadatelé o azyl v azylových zařízeních	
			5.2.1	Migrující pracovníci – cizinci ve veřejné komerční ubytovně (nemají jinou možnost bydlení)	
6	Osoby před opuštěním instituce	Věznice a vazební věznice	6.1.1	Osoby před opuštěním věznice	
			6.2.1	Osoby před opuštěním zdravotnického zařízení	
			6.3.1	Osoby před opuštěním dětské instituce	
7	Uživatelé dlouhodobější podpory	Pobytová péče pro starší bezdomovce	6.3.2	Osoby před opuštěním péčovské péče	
			7.1.1	Muži a ženy v seniorském věku nebo invalidě dlouhodobě ubytované v azylovém domě	
				7.2.1	Bydlení s podporou výslovně určené pro bezdomovce neexistuje

* Použití zkratky v posledním sloupci – Stupeň ohrožení: a – ohrožení osoby, b – bezdomovci

ETHOS – Evropská typologie bezdomovství a vyloučení z bydlení v prostředí ČR

2/2

Konceptní kategorie	Operační kategorie	Zivotní situace	Generická (druhov) definice	Národní subkategorie	*		
NEJISTÉ BYDLENÍ	8 Osoby žijící v nejistém bydlení	8.1	Přechodné bydlení u příbuzných nebo přátel	8.1.1	Osoby přechodně bydlící u příbuzných nebo přátel (nemají jinou možnost bydlení)		
		8.2	Bydlení bez právního nároku	8.1.2	Osoby v podnájem (nemají jinou možnost bydlení)		
				8.2.1	Osoby bydlící v bytě bez právního důvodu		
	8.3	Nezakonné obsazení pozemku	8.2.2	Nezakonné obsazení budovy	8.2.2	Osoby v nezákoně obsazené budově	
			8.3.1	Nezakonné obsazení pozemku	8.3.1	Osoby na nezákoně obsazeném pozemku (zahradkářské kolonie, zeměnice)	
	9	9.1	Výpověď z nájemního bytu	9.1.1	Osoby, kteří dostaly výpověď z nájemního bytu	9.1.1	Osoby, kteří dostaly výpověď z nájemního bytu
				9.2	Ztráta vlastnictví bytu	9.2.1	Osoby ohrožené vystěhováním z vlastního bytu
		10.1	Policejné zaznamenání domácí násilí	10.1.1	Případy, kdy policie zasáhla k zajištění bezpečí obětí domácího násilí	10.1.1	Osoby ohrožené domácí násilím – policejné zaznamenané případy – oběti
	11	11.1	Mobilní obydlí	11.1.1	Mobilní obydlí, které není určeno pro obydlí	11.1.1	Osoby žijící v mobilním obydlí, např. maringotka, karavan, hausbot (nemají jinou možnost bydlení)
				11.2	Neobvyklá stavba	11.2.1	Osoby žijící v budově, která není určena k bydlení, např. osoby žijící na pracovišti, v zahradních chatkách se souhlasem majitele
		11.3	Provizorní stavba	11.3.1	Provizorní stavba	11.3.1	Osoby žijící v provizorních stavbách nebo v budovách např. bez kolaudace
	12	12.1	Obydlené neobyvatelné byty	12.1.1	Bydlení v objektu označeném podle národní legislativy jako nevhodné k bydlení	12.1.1	Osoby žijící v nevhodném objektu – obydlí se stalo nezpůsobilým k obývání (dříve mohlo být obyvatelné)
				13.1	Nejvyšší národní norma definující přelidnění	13.1.1	Osoby žijící v přelidněných bytech

* Použitá zkratky v posledním sloupci – Štupák ohrožení a – ohrožené osoby, b – bezdomovci

European Federation of National Associations Working with the Homeless ASBL
Fédération Européenne d'Associations Nationales Travaillant avec les Sans-Abri AISRL

FEANTSA

194, Chaussée de Louvain ■ 1210 Brussels ■ Belgium ■ Tel.: + 32 2 538 66 69 ■ Fax: +32 2 539 41 74 ■ ethos@feantsa.org ■ www.feantsa.org

FEANTSA is supported financially by the European Commission. The views expressed herein are those of the author(s) and the Commission is not responsible for any use that may be made of the information contained herein.

CZ

Na základě uvedené typologie lze percipovat fenomén bezdomovství v celé jeho šíři, která neznamena zahrnutí pouze bezdomovstvím aktuálně zasažených osob,³⁴ ale cílem typologie je také upozornit na další skupiny na různém stupni bezdomovstvím ohrožené,³⁵ a vymezit je jako kontinuum podmínek a potřeb.³⁶ V rámci specifikace zaměření realizovaného výzkumu vycházela autorka práce právě z této typologie, kdy vymezení výzkumného vzorku je věnována kapitola 4.5 Konstrukce výzkumného vzorku.

Hradecký a kol.³⁷ připomíná, že veřejnost si stále spojuje pojem bezdomovec výlučně, podle uvedené typologie, s koncepční kategorií *bez střechy*, která v sobě zahrnuje pouze dvě operační kategorie ze souhrnných třinácti. Ve statusu skupiny *bez střechy* se přitom nachází pouze zlomek bezdomovské populace, a to jedinci přežívající venku na ulici samotné, a ti, kteří využívají nízkoprahových nocleháren a sezónně i prostorů bezlůžkových krizových center.

V rámci uvedené typologie ale existují ještě další tři koncepční kategorie, v rámci nich následuje jedenáct operačních kategorií, které se dále podle různých životních situací vydělují do generických definic a tyto nakonec ústí do národních subkategorií. Laickou veřejností jsou tak opomíjeni lidé v různých pobytových zařízeních, ubytovnách a institucích (v rámci koncepční kategorie *bez bytu*), osoby ohrožené domácím násilím, vystěhováním a žijící v nejistém bydlení (koncepční kat. *nejisté bydlení*) a osoby žijící například v provizorní stavbě či přelidněném bytě (koncepční kat. *nevyhovující bydlení*).

Uvedení a implementace typologie ETHOS do našeho prostředí je opodstatněné, protože jiné snahy o zavedení jednotné definice by byly pokud ne nemožné, tak jistě vzhledem k šíři problematiky bezdomovství nevhodné. Ovšem stále zůstává otevřenou otázkou, jak takto obsažnou koncepci vhodně přiblížit široké veřejnosti.

---

³⁴ Viz použitá zkratka „b“ v posledním sloupci Evropské typologie bezdomovství a vyloučení z bydlení v prostředí ČR.

³⁵ Viz použitá zkratka „a“ tamtéž.

³⁶ Hradecký, Ilja a kol. *Definice a typologie bezdomovství. Zpráva o realizaci aktivity č. 1 projektu Strategie sociální inkluze bezdomovců v ČR*, c. d., s. 57.

³⁷ Tamtéž, s. 24.

2 Potřeba bydlení a pojetí domova v životě člověka

Kapitola pojednává o bydlení a domovu jako důležitých aspektech kvality lidského života. Je rozdělena na tři podkapitoly, kdy první je věnována problematice práva na bydlení, a to jak jeho ukotvení na poli mezinárodním, tak i v rámci práva České republiky. V následující podkapitole je řešena potřeba bydlení jako jedné z nejzákladnějších životních potřeb člověka a poslední pak pojednává o prožitku domova jako zvláštního případu místa.

2.1 Právo na bydlení

Listina základních práv a svobod hovoří o právu na pomoc nezbytnou k zabezpečení základních životních podmínek pro všechny, kteří se ocitnou v hmotné nouzi.³⁸

V rámci práva na přiměřenou životní úroveň zaručuje Mezinárodní pakt o hospodářských, sociálních a kulturních právech mimo jiné právo na byt.³⁹

Samotnou Ústavou ČR ani jiným zákonem však právo na bydlení není bezvýhradně garantováno. Hradečtí⁴⁰ ale požadují přístřeší pro všechny! Zmiňují pozitivní vizi Programu z konference Habitat II. jako celosvětovou výzvu k trvalé udržitelnosti lidských sídel, v níž je každému člověku dáno vedle přiměřeného bydlení také zdravé prostředí pro život, základní služby a zaměstnání. Princip přiměřeného bydlení pak vidí

---

³⁸ Čl. 30, odst. 2, zákona č. 2/1993 Sb., o vyhlášení LISTINY ZÁKLADNÍCH PRÁV A SVOBOD jako součásti ústavního pořádku ČR, deklaruje: „Každý, kdo je v hmotné nouzi, má právo na takovou pomoc, která je nezbytná pro zajištění základních životních podmínek.“

³⁹ „Státy, smluvní strany Paktu, uznávají právo každého jednotlivce na přiměřenou životní úroveň pro něj a jeho rodinu, zahrnující v to dostatečnou výživu, šatstvo, byt, a na neustálé zlepšování životních podmínek. (...)“ Mezinárodní pakt o hospodářských, sociálních a kulturních právech, čl. 11, vyhláška č. 120/1976 Sb. ministra zahraničních věcí o Mezinárodním paktu o občanských a politických právech a Mezinárodním paktu o hospodářských, sociálních a kulturních právech. Dostupné z: <http://www.vlada.cz/scripts/detail.php?pgid=303>, cit. 10. 3. 2012.

⁴⁰ Hradečtí Vlastimila a Ilja. *Bezdomovství – extrémní vyloučení*, c. d., s. 26.

jako požadavek v lecčems nedostupný i v rámci našeho státu. Státní aparát by se měl zejména snažit, aby politika bydlení byla více spojena s ostatními politikami, odkrývat další možnosti rozvoje a rehabilitace městského i venkovského bydlení, pomáhat naplňovat potřeby znevýhodněných skupin na poli bytového trhu a dát vzniknout sociálním a podpůrným sítím pro skupiny handicapovaných. Protože jen tehdy, kdy nebudou tisíce lidí žít v poměrech nejistých a zanedbaných, jen tehdy může být rodinný a společenský život stabilním.⁴¹

---

⁴¹ Tamtéž, s. 27.

2.2 Potřeba bydlení

O bydlení se téměř vždy hovoří v kontextu základních životních potřeb lidí: bydlení je „*forma uspokojení jedné za základních životních potřeb lidí, potřeby mít přístřeší a soukromí. S bydlením je svázána kategorie domácnosti a také kategorie domova.*“⁴² Honzík⁴³ vidí stavbu jako úkryt, a to nejen z hlediska vnější ochrany, ale i jako něco, co „*hledáme v pozadí svých uvědomělých potřeb, neboť pocit, že jsme trvale obklopeni kol dokola volným prostorem, nám není příjemný. (...) I když se již dávno nemusíme obávat plížení šelem nebo nepřátel, jsme vystaveni ze všech stran mnohosti světa (...), proto na nás sestupuje pocit klidu nebo soustředění, jsme-li obklopeni ze tří stran stěnou (...).*“⁴⁴ Tendence pro zasazení svého obydlí do polootevřené krajiny je pozůstatkem pradávných časů, kdy bylo důležité mít útočiště, ale také možnost pozorovat ze svého úkrytu okolí.⁴⁵

Pátráme-li po smyslu vzniku a účelu instituce chýše, zřejmě se dobereme k potřebě po uspokojení a naplnění základních, biologických potřeb člověka.⁴⁶ Obecný pojem *potřeba* není v různých vědách pojímán stejně, dokonce ani ve společenských vědách není shoda o jeho významu.

Například v rámci antropologického pohledu chápe Bronisław K. Malinowski⁴⁷ potřebu jako omezující soubor skutečností, jako „*systém podmínek v lidském organismu, v kulturním rámci a ve vztahu obou k přírodnímu prostředí, které jsou dostačující a nutné pro přežití skupiny a organismu.*“⁴⁸ S obydlím spojuje fyziologickou potřebu tělesné pohody.⁴⁹ Psychologický slovník potřebu definuje jako „*nutnost organismu*

---

⁴² *Velký sociologický slovník I, A-O.* (Vedoucí redakční rady: Petrusek, Miloslav.) Praha: Karolinum, 1996, s. 140.

⁴³ Honzík, Karel. *Tvorba životního slohu. Stati o architektuře a užitkové tvorbě.* 3. vydání. Praha: Horizont, 1976, s. 93.

⁴⁴ Tamtéž, s. 93.

⁴⁵ Hučín, Jakub. *Domov jako zrcadlo vlastního já.* Psychologie dnes, 9, 2003, č. 4, s. 9.

⁴⁶ Brunecký, Petr. *Dějiny a bydlení.* Druhé přepracované vydání. Brno: Mendelova zemědělská a lesnická univerzita v Brně, 2009, s. 6.

⁴⁷ Bronisław Kasper Malinowski (1884–1942), polský a britský antropolog, sociolog a etnograf, zakladatel funkcionalistické školy ve společenských vědách, tvůrce sociologické metody zúčastněného pozorování a teorie potřeb. Doslovně převzato z: cs.wikipedia.org, heslo: Bronislaw_Malinowski; cit. 12. 3. 2012.

⁴⁸ Musil, Jiří. *Sociologie bydlení.* Praha: Svoboda, 1971, s. 44.

⁴⁹ Tamtéž, s. 45.

něco získat nebo něčeho se zbavit,“⁵⁰ nebo také jako „stav lidského organismu, který znamená porušení vnitřní rovnováhy (...).“⁵¹ Tamtéž dále nalezneme vymezení potřeb oproti pouhým přáním. Potřeby jsou vnímány jako něco významnějšího, u lidského druhu jsou dány existenciální nutností, a když nejsou dlouhodobě naplňovány, nepříznivě se to odrazí na stavu zdraví a psychiky deprivovaného jedince. Potřeby a jejich uspořádání se ani v průběhu vývoje lidstva zásadním způsobem nemění.⁵²

Za autora hierarchie lidských potřeb je označován americký psycholog Abraham H. Maslow.⁵³ Tyto strukturoval a následně převedl do symbolického tvaru pyramidy.⁵⁴ Její základnu tvoří potřeby vývojově nižší a teprve na základě jejich uspokojení je možné naplňovat potřeby na vyšší vývojové úrovni.

Dělení podle Maslowa:

Potřeba bydlení byla podle Bronisława K. Malinowského vždy uspokojována nejrůznějšími způsoby a vždy také v souvislosti s potřebami ostatními, nikdy tedy

⁵⁰ Hartl, Pavel – Hartlová, Helena. *Psychologický slovník, c. d.*, s. 444.

⁵¹ Tamtéž, s. 444.

⁵² Tamtéž, s. 444.

⁵³ Abraham Harold Maslow (1908–1970), americký psycholog, spolu s Carlem R. Rogersem patří k nejvýznamnějším představitelům psychologického směru označovaného jako humanistická psychologie. Převzato z: cs.wikipedia.org, hesla: Abraham_Maslow, Humanistická_psychologie; cit. 12. 3. 2012.

⁵⁴ Maslowova pyramida potřeb viz obr. níže. Převzato z: Hradečtí Vlastimila a Ilja. *Bezdomovství – extrémní vyloučení, c. d.*, s. 30.

neměla „čistou“ podobu.⁵⁵ Musil⁵⁶ pak shrnuje, že oddělovat potřeby, především jejich stupeň a obsah, od okolností, za nichž jsou realizovány, není možné.

Profesionální přístupy ke zkoumání problematiky kultury bydlení jako dynamického procesu sahají do 20. let 20. století, kdy se na bydlení začalo pohlížet jako na soubor činností, do něž patří:

- **člověk** – živá bytost mající návyky a potřeby,
- **neživé věci** – pomocí nichž jsou lidské potřeby uspokojovány a
- **prostor** – kde se vše odehrává.⁵⁷

Kanická⁵⁸ uvádí, že úroveň našeho bydlení ovlivňuje mnoho faktorů, od nabídky trhu s byty a nábytkem přes finanční možnosti člověka až po jeho osobní preference a hodnotovou orientaci. Také hovoří o významné roli vzdělávání v oblasti bydlení a osvěty a domnívá se, že by se do osnov základních škol měly dostat zásady správného bydlení. Nejde jí ale jen o vzdělávání dětí, je potřeba se zaměřit také na populaci dospělých, na niž působí vlivy médií, kde není výjimkou prezentovaný nevkus a kýč.

Bydlení je základní lidskou potřebou, a proto je nutné této složité problematice věnovat co nejkomplexnější pozornost.

---

⁵⁵ Musil, Jirí. *Sociologie bydlení*, c. d., s. 46.

⁵⁶ Tamtéž, s. 46.

⁵⁷ Kanická, Ludvika. *Bydlení*. Brno: Mendelova zemědělská a lesnická univerzita v Brně, 2008, s. 4, 5.

⁵⁸ Tamtéž, s. 5–7.

2.3 Domov

Vlastnit své obydlí, vlastnit svůj domov – právě to je podle Luxe⁵⁹ považováno v mnoha vyspělých společnostech za normu úspěchu pojícího se s kariérou bydlení. Ten, kdo žije v nájemném bydlení, je prozatím na půli cesty. Je tedy vlastně jen otázkou času, kdy se tento jeho status, jež je obecně vnímán pouze za přechodný, promění v očích okolí ve znamení neúspěchu s negativním sociálním dopadem.⁶⁰ Znamená pouhé materiální vlastnictví nějaké nemovitosti to, že člověk svou kariéru bydlení úspěšně zakončil? Co člověk opravdu musí mít, aby vlastnil svůj *domov*?

Sociologickým slovníkem je pojem domov vymezen jako „*více méně ucelený obraz okruhu blízkých, známých lidí svázaných s hmotným prostředím, ve kterém člověk delší dobu pobýval (s bytem, domem, krajinou), naplněný pocitem sounáležitosti, zázemí, bezpečí. Domov je vyjádřením emocionálního vztahu člověka k jeho nejbližšímu světu, osvojením tohoto světa, jeho humanizací, intimizací.*“⁶¹ Zároveň se zde hovoří i o „kategorii ukrytelnosti“ či o „symbolu posledního útočiště“ člověka.

Toto sociologické pojetí může domov charakterizovat jako nejužší síť mezilidských vztahů.⁶² S tímto obsahem jej ztotožňují i Hradečtí,⁶³ když hovoří o domově jako o místě mezi drahými lidmi vyvolávajícím vzpomínky na milující rodiče, pocity intimity, lásky, něhy, lidského tepla, bezpečí, zdroji štěstí, pozornosti vzájemné podpory a komunikace. Právě bezpečí, respektive pocit nebezpečí a ohrožení, jež s sebou přináší pobyt v neznámém prostředí, se podle Hučína⁶⁴ objevuje u dítěte už od osmého měsíce věku, kdy některé z dětí zcela jasně signalizují, že na cizím místě prostě nejsou „doma“.

Lze se ztotožnit i s tvrzením Stárkové, že „*domov by mělo být místo, kam si chodíme odpočinout, (...) máme k němu nějaké citové vazby, (...) místo, kde na nás čeká někdo,*

---

⁵⁹ Lux, Martin et al. *Bydlení - věc veřejná. Sociální aspekty bydlení v České republice a zemích Evropské unie*. Praha: SLON, 2002, s. 238.

⁶⁰ Tamtéž, s. 238.

⁶¹ *Velký sociologický slovník I, A-O*, c. d., s. 219.

⁶² Sekot, Aleš. *Sociologie v kostce*. 3. rozšířené vydání. Brno: Paido, 2006, s. 166.

⁶³ Hradečtí Vlastimila a Ilja. *Bezdomovství – extrémní vyloučení*, c. d., s. 36.

⁶⁴ Hučín, Jakub. *Domov jako zrcadlo vlastního já*, c. d., s. 9.

*koho máme rádi.*⁶⁵ A jistě by měl být také místem plnicím v jistém ohledu společenskou funkci, totiž místem, kam můžeme pozvat své přátele, kde je možno se bavit. Domov také omezuje množství venkovních podnětů působících na člověka tak, aby jimi nebyl zahlcen.⁶⁶

Pojem domov může získat vícero obsahů, lze jej vidět v širším rozměru i významových souvislostech, protože jde i o zcela subjektivní pocit každého člověka. Podle Hučína⁶⁷ zde nezáleží ani tak na velikosti daného místa, jako na tom, že má-li člověk silné vazby na osoby, s nimiž společný prostor sdílí, pak je schopen i v omezeném prostoru prožívat domov. Dnes je také daleko častější nabývání více domovů během života, neboť v souvislosti se sociální a zejména pak ekonomickou migrací už není vázanost na stejné nezaměnitelné místo pojímána tak osudově, jako tomu bylo dříve.⁶⁸

Podstatu pojmu domov lze spatřit za prvé v tom, podle čeho sám člověk niterně soudí, že je na tom kterém konkrétním místě „doma“, a na druhé straně jde také o to, jak okolí jedince pozná, že on se tam na tom kterém místě cítí být doma a že jde o jeho privátní území. Na jednom místě se tak setkává emoční stránka věci s tou hmatatelnou, osobní pocity v paralele k lidem a věcem obklopujícím člověka. Každý se snaží si to „své místo“ nějak přizpůsobit, a to jednak proto, aby mu tam bylo dobře, ale také pro vymezení se vůči prostoru ostatnímu, cizímu. Domov, to je osobní místo s prvky svébytnosti. Hučín⁶⁹ pro výše zmíněný kontext užívá pojmů *self-image* a *self-identita*.

Domov je místo, které si člověk narozdíl od zvířat dotváří, a také nejspíš nikde jinde u žádného druhu nenajdeme potřebu si své útočiště vybavovat různými předměty, neboť bez nich bychom se cítili dezorientováni.⁷⁰ Za prvé jde o přilnutí člověka k určitému předmětu či předmětům, jež považuje za nezbytné pro kompletnost svého domova, třeba proto, že tuto věc obdržel od někoho jemu blízkého, a nebo se mu jednoduše líbí. S předměty se často pojí ale ještě jeden význam, a tím je symboličnost, kterou jim člověk přikládá. Toto neplatí pouze pro jednotlivé jedince, ale existují i celé

---

⁶⁵ Stárková, Kateřina. *Jsem na ulici; může se to stát i vám...* Nový prostor, 121, 2002, č. 12, s. 7.

⁶⁶ Hučín, Jakub. *Domov jako zrcadlo vlastního já*, c. d., s. 9.

⁶⁷ Tamtéž, s. 11.

⁶⁸ *Velký sociologický slovník I, A-O*, c. d., s. 219.

⁶⁹ Hučín, Jakub. *Domov jako zrcadlo vlastního já*, c. d., s. 10.

⁷⁰ Tamtéž, s. 9, 10.

kultury, v nichž existuje nějaký symbolický předmět určující konkrétní místo za domov. To je možné dokladovat na příkladu hamaky. *Hamaka* je závěsná síť spletená z rostlinných vláken,⁷¹ jíž dali název Taínové.⁷² V některých kulturách je dodnes hamaka považována za symbol domova a pohody, neboť tam, kde si ji člověk zavěsí, tam se cítí být doma.⁷³

---

⁷¹ Malina, Jaroslav a kolektiv. *Antropologický slovník (s přihlédnutím k dějinám literatury a umění) aneb co by mohl o člověku vědět každý člověk*. Brno: Akademické nakladatelství CERM, 2009, s. 2244.

⁷² Taínové je souhrnné pojmenování pro jazykem a kulturou si blízká indiánská etnika, jež tvořila většinu z původních obyvatel Velkých Antil i části Baham. Taínové, známí od Kolumba jako Arawakové z ostrovů, byli mírumilovnou zemědělskou civilizací, která byla téměř vyhlazena už počátkem španělské kolonizace. Zanechali nám například slova jako tabák, kánoe či uragán. Tamtéž, s. 2242, 4096.

⁷³ Tamtéž, s. 1383.

3 Bezdomovci na pomezí prostoru, bydlení a domova

Kapitola je rozdělena na tři podkapitoly, jež jsou postupně věnovány stavění hranic, které v rovině subjektivní předělují jinak fyzicky víceméně otevřený prostor, boji o něj, který je sváděn hned na několika úrovních, dále projektům věnujících se sčítání lidí bez domova a tomu, jaké výsledky přinášejí, a konečně poslední podkapitola se zabývá třemi na mezinárodní úrovni stanovenými doménami tvořícími domov, na jejichž podkladě je možné na bezdomovství usuzovat.

3.1 Prostorová segregace

Lidé bez domova mají mezi sebou a majoritní společností postaveny hranice, které jsou ustaveny jak na poli vyčlenění sociálního, tak také toho fyzického, kdy tyto hranice mohou být postaveny oboustranně. V rámci tohoto vyděleného prostoru, ale stejně tak i na něj, působí různí aktéři a jejich praktiky. Ti uvnitř chtějí se svým prostorem sounáležet – snaží se tedy s jeho pravidly a zákonitostmi ztotožnit, čímž většinou dosáhnou odlišení od prostoru vnějšího. Současně mají ale i potřebu sdílet některé hodnoty se společností tak, aby se s ní mohli identifikovat jako lidé.⁷⁴ Podle Mareše – Horákové – Rákoczyové⁷⁵ se prostor stává nedostupným hned v několika rovinách:

- **Fyzicky** – od barevného odlišení přes fyzické zábrany (ploty, nezastavěné plochy) až k různým rafinovaným zábranám.
- **Sociálně** – praktiky z jedné strany až asociální a z druhé až represivní.

---

⁷⁴ Mareš, Petr – Horáková, Markéta – Rákoczyová, Miroslava. *Sociální exkluze na lokální úrovni*. Praha: VÚPSV, 2008, s. 22.

⁷⁵ Tamtéž, s. 22, 23.

- **Mentálně** – exkluze na bázi legislativní legitimacy, ale také v rámci vědomé stigmatizace na podkladě utváření vlastních mentálních map, tj. záznamu míst, kam se nechodí, neboť se jedná o prostor pro zvenčení příchozí ohrožující.
- **Symbolicky** – snaha o opevnění se na obývaném území, například demolováním okolí, použitím odpadků či uplatňování takových opatření vůči nežádoucím příchozím, které je od dalších pokusů o vniknutí odradí.

Ocitáme se na pomezí, kdy se z jedné strany jedná o „*no go in area*“ – prostor, kterému je nutné se vyhnout, a z druhé „*no go out area*“ – prostor každodennosti, z něhož uniknout nelze.⁷⁶ Obává-li se majorita něčeho, snaží se tento jev různými strategiemi na svém území eliminovat. Majorita může zvolit strategii úniku z pro ni ohrožujícího území, nebo pak například může oněm „jiným“ klást nepřekonatelné nebo jen těžko překonatelné překážky při pokusech o vstup do jejího prostoru, a pak také ty, kteří tam již pronikli, exkluduje. Všechny tyto strategie ovlivňují podobu prostorového uspořádání a zapřičiňují boj o něj.⁷⁷

---

⁷⁶ Tamtéž, s. 23.

⁷⁷ Tamtéž, s. 23–25.

3.2 Sčítání bezdomovců

Lidé bez domova pohybující se na okraji společnosti nemají příliš možností se do ní zpět plnohodnotně včlenit a mnozí z nich na to už také rezignovali. Někteří tedy nevyužívají ani nevyhledávají pomoc neziskových organizací či sociálních služeb poskytovaných městy, bydlí porůznu od stanů a přístřešků přes squaty až po chatky, které někdy obývají i se souhlasem majitele za minimální nájem. Není proto možné zjistit, kolik lidí bez domova v populaci reálně je, nadto kolik z nich je bezdomovstvím přímo ohroženo. Existují u nás sice projekty na sčítání bezdomovců, avšak zahrnují pouze osoby ze skupiny bezdomovství zjevného,⁷⁸ a samozřejmě nelze ani tyto sečíst všechny.

Následující tabulka⁷⁹ uvádí jejich počty s rozdělením dle měst a roku realizace projektů sčítání, důležitý je také záznam o počtu obyvatel příslušného města k roku, kdy sčítání proběhlo, a v posledním sloupci je uveden podíl lidí bez domova na celkovém počtu těchto obyvatel.

Město	Rok realizace, popř. opakování projektu	Počet lidí bez domova podle údajů daného projektu sčítání lidí bez domova	Počet obyvatel města (k 1.1. roku, kdy se sčítání realizovalo)	podíl lidí bez domova na celkovém počtu obyvatel
Praha	2004	3.096	1.165.581	0,265 %
Brno	2006	1.179	366.757	0,321 %
Brno	2010	1.354	371.399	0,365 %
Ostrava	2007	391	309.098	0,126 %
Plzeň	2009	172	185.125	0,093 %
Plzeň	2010	207	169.935	0,122 %

Skutečné reálné počty však budou vždy vyšší, než tyto údaje vycházející z realizovaných projektů. Fenomén zjevného bezdomovství tak u nás zřejmě postihuje kolem 0,3 – 0,4 % populace.⁸⁰

⁷⁸ Dělení bezdomovců do skupin viz kapitola 1.3 Konceptuální definice.

⁷⁹ Převzato z *Aktuální otazníky fenoménu bezdomovství. Sčítání bezdomovců v Brně v roce 2010*, c. d., s. 42.

⁸⁰ Tamtéž, s. 42.

3.3 Domény tvořící domov

Bylo zmíněno, že bezdomovci bydlí porůznu. Řada z nich ale nemá vůbec žádné místo, žádné útočiště, kam by se mohli pravidelně uchýlit. Tito pak, jak píše Hradecký,⁸¹ nemívají klidný spánek. Jsou na svých místech – v prostředcích hromadné dopravy, parcích, na lavičkách atp. – buďto neustále vyrušováni, a nebo nemohou usnout obavou o těch pár věcí, které ještě vlastní. Naproti tomu větší část z nich, ať už obývají stany nebo provizorní a chatrné přístřešky, má ale často dobře zavedenou domácnost, je schopna si uvařit venku na ohni, provést hygienu, zatopit v kamnech a často vlastní i různé přístroje napájené bateriemi, například rádio. O své obydlí se starají, navazují osobní vztahy a zejména pod jejich vlivem mají z bydlení pocit odpočinku, soukromí a domova.⁸²

Hovořit v souvislosti s bezdomovci o „domově“ lze z určitého úhlu pohledu považovat za etnocentrické.⁸³ Jedná se zejména o problematické použití pojmu *domov* jako termínu, jenž je většinou společností chápán a užíván pro určitý stav věci jako ten, který by tedy měl u bezdomovské populace chybět, neboť status bezdomovské populace se primárně od absence domova odvozuje.

Evropská observatoř bezdomovství⁸⁴ stanovila tři domény, kterými je tvořen domov:

- **fyzická doména** – slušné obydlí či prostor způsobilý k naplňování potřeb,
- **právní doména** – právní nárok, výlučné vlastnictví a jistota užívání,
- **sociální doména** – možnost soukromí a udržování společenských vztahů.⁸⁵

---

⁸¹ Hradecký, Ilja. *Bezdomovství a chudoba*. In Chudoba – záležitost nás všech. Hradec Králové: Oblastní charita Hradec Králové a Univerzita Hradec Králové, 2010, s. 81.

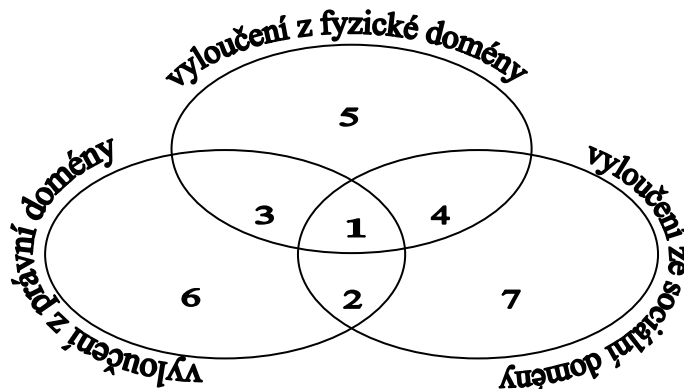
⁸² Tamtéž, s. 80.

⁸³ Etnocentrismus – „neschopnost pochopit nebo si představit jiný způsob myšlení, společenské názory a pohled na svět, než je ten, který nabízí vlastní kultura či společenská skupina. Snaha nadsazovat význam jedné skupiny nad skupiny jiné (...); postoj či náhled na odlišné nebo cizí kulturní hodnoty, vzory, jevy, který je založen na přesvědčení o nadřazenosti vlastního kulturního prostředí a nedostatečné znalosti odlišného prostředí (...).“ Hartl, Pavel – Hartlová, Helena. *Psychologický slovník*, c. d., s. 145.

⁸⁴ *European Observatory on Homelessness: EOH* funguje v rámci FEANTSY a provádí mezinárodní monitoring a výzkum v oblasti bezdomovství.

⁸⁵ Hradecký, Ilja a kol. *Definice a typologie bezdomovství. Zpráva o realizaci aktivity č. 1 projektu Strategie sociální inkluze bezdomovců v ČR*, c. d., s. 11.

Propojení uvedených domén zachycuje následující schéma,⁸⁶ které zároveň znázorňuje sedm variant vyloučení z nich.

V tabulce těchto sedmi teoretických domén bezdomovství⁸⁷ je každá jednotlivá situace pojmenována a podrobněji rozepsána.

Č.	Typologie	Koncepční kategorie	Fyzická doména	Právní doména	Sociální doména
1.		Bez střechy	Žádné obydlí (střecha)	Žádný právní nárok na užívání prostoru (vlastnictví, užívací právo)	Žádný soukromý a bezpečný osobní prostor pro sociální vztahy
2.		Bez domova	Má místo k bydlení, vhodné k obývání	Žádný právní nárok na užívání prostoru (vlastnictví, užívací právo)	Žádný soukromý a bezpečný osobní prostor pro sociální vztahy
3.		Nejisté a nevyhovující bydlení	Má místo k bydlení (nejisté a/nebo nevhodné k obývání)	Žádná jistota užívacího práva	Má prostor pro sociální vztahy
4.		Nevyhovující bydlení a sociální izolace v legálně obývaném obydlí	Nevyhovující bydlení (nezpůsobilé k obývání)	Má právní nárok a/nebo jistotu užívacího práva	Žádný soukromý a bezpečný osobní prostor pro sociální vztahy
5.		Nevyhovující bydlení (jisté užívací právo)	Nevyhovující bydlení (nezpůsobilé k obývání)	Má právní nárok a/nebo jistotu užívacího práva	Má prostor pro sociální vztahy
6.		Nejisté bydlení (vhodné k obývání)	Má místo k bydlení	Žádná jistota užívacího práva, ztráta vlastnictví	Má prostor pro sociální vztahy
7.		Sociální izolace v kontextu jistého a vhodného bydlení	Má místo k bydlení	Má právní nárok a/nebo jistotu užívacího práva	Žádný soukromý a bezpečný osobní prostor pro sociální vztahy

⁸⁶ Tamtéž, s. 11.

⁸⁷ Převzato z: Hradecký, Ilja a kol. *Definice a typologie bezdomovství. Zpráva o realizaci aktivity č. 1 projektu Strategie sociální inkluze bezdomovců v ČR, c. d., s. 10.*

Pocit, jenž by se dal subjektivně charakterizovat jako zázemí ve smyslu domova, zřejmě není možné hledat v těch případech, kdy je člověk vyloučen ze všech tří domén. Tito lidé přespávají buďto přímo na ulici, nebo jsou soustředěni do azylových domů, pobytových a zdravotnických zařízení, ústavů, vězení a podobně, jde jim často o holé přežití a v mnoha případech nevlastní vůbec nic. V instituci člověk střechu nad hlavou sice fyzicky má, avšak postrádá trvalejší právo na užívání, nemá jistotu bezpečí ani soukromí, neboť sdílí pokoj s dalšími neznámými lidmi, navíc je zde i značná míra fluktuace těchto spolunocležníků.

Kolik je lidí, kteří o sobě mohou tvrdit, že jsou skrze své bydlení plnohodnotně včleněni do všech tří domén? A je možné prožívat domov i přes to, že se člověku něčeho ne úplně dostává? Vezměme přitom v úvahu nájemní bydlení, kde člověk žije pod neustálou hrozbou (vy)stěhování. Tuto skutečnost si mnoho lidí ale nepřipouští a o takovémto bydlení hovoří jako o „svém“ a používají i termín „domov“, zejména pokud v nájmu bydlí dlouhodoběji.

4 Metodologie

Kapitola obsahuje informace o zkoumané oblasti, účelu a cíli práce, věnuje se popisu způsobu práce a zvolených postupů při přípravě i realizaci výzkumu a tvorbě výzkumného vzorku, uvádí také výzkumné okruhy a etické aspekty a časový snímek výzkumu pak celou kapitolu uzavírá.

4.1 Zkoumaná oblast, účel výzkumu a cíl práce

Autorka práce se zaměřila na zkoumání fenoménu bezdomovství. Ze širšího možných témat v rámci této problematiky se orientovala směrem k bydlení u určité části populace lidí bez domova, stanovené v kapitole 4.5 Konstrukce výzkumného vzorku, jako jedné z dosud méně prozkoumaných částí života této skupiny společensky vyloučených.

Účel výzkumu spatřuje autorka ve větším osvětlení a přiblížení této problematiky, neboť pozorováním místa, kde člověk přebývá, se o něm můžeme hodně dozvědět,⁸⁸ a na tomto základě je pak možné směřovat k ohroženým a zasaženým účinnější pomoc, a to nejen na lokální úrovni, ale také v rámci sociální a bytové politiky celého státu.

Cílem práce bylo pomocí daných výzkumných okruhů **zjistit, v jakých podmínkách zkoumaná část skupiny lidí bez domova bydlí, a zda je možné u ní identifikovat pocit domova.**

---

⁸⁸ Hučín, Jakub. *Domov jako zrcadlo vlastního já*, c. d., s. 10.

4.2 Typ výzkumu a technika sběru dat

Jako typ výzkumu byl vybrán kvalitativní výzkum. Kvalitativní výzkumná strategie byla zvolena zejména proto, že umožňuje získat hlubší vhled do zkoumané problematiky, kdy je fenomén zkoumán ve svém přirozeném prostředí, dobře reaguje na aktuální okolnosti a lokální situaci, umožňuje použití méně standardizovaných metod pro získání dat⁸⁹ a jejím cílem je porozumění.⁹⁰

Kvalitativní typ skýtá několik technik sběru dat. Tento výzkum byl realizován v terénu za pomoci kombinace dvou technik, a to interview doplněné pozorováním. Volba těchto technik vychází z výzkumného problému a snahy po naplnění účelu výzkumu a cíle práce, neboť zjišťujeme-li, co lidé dělají v soukromí, co si myslí a jak cítí, použijeme rozhovor, a chceme-li zjistit, co dělají na veřejných místech, pozorujeme.⁹¹ Vlastním pozorováním si výzkumník také obohacuje respondentovo slovní vyjádření o jeho spontaneitu, přičemž právě na podkladě celkového situačního obrazu lze lépe vyhodnotit obsah onoho verbálního sdělení.

V rámci rozhovoru byla zvolena forma polostrukturovaného dotazování s návodem. Obsah hovoru byl vymezen výzkumnými okruhy,⁹² které dávají procesu získávání informací značnou pružnost.⁹³ Rozhovor byl doplněn o pozorování zejména proto, že se pomocí něj dostane výzkumníkovi zkušeností z první ruky.⁹⁴

---

⁸⁹ Hendl, Jan. *Kvalitativní výzkum*. Praha: Portál, 2005, s. 52.

⁹⁰ Disman, Miroslav. *Jak se vyrábí sociologická znalost*. 3. vydání. 3. dotisk. Praha: Karolinum, 2006, s. 286.

⁹¹ Hendl, Jan. *Kvalitativní výzkum*, c. d., s. 161.

⁹² Viz kapitola 4.4 Výzkumné okruhy.

⁹³ Hendl, Jan. *Kvalitativní výzkum*, c. d., s. 164.

⁹⁴ Tamtéž, s. 162.

4.3 Metoda získávání a procedura sběru dat

„Fenomén, na který je výzkumná studie zaměřena, lze nejlépe poznávat v místě jeho přirozeného výskytu, v jeho přirozeném prostředí (...),“⁹⁵ čehož se autorka práce přidržela. S vědomím, že „v rámci kvalitativního výzkumu je hlavním prostředkem pro získávání dat sám výzkumník,“⁹⁶ se v této kapitole zabývá svým osobním vztahem k oblasti výzkumu, rolí v terénu a procesem získání přístupu k respondentům.

Autorka se problematikou bezdomovství zabývá již delší dobu, konkrétně od dob studií na Vyšší odborné škole sociální v Brně, kde praktikovala v různých zařízeních pro osoby bez domova, zúčastnila se projektu prvního terénního Sčítání bezdomovců v Brně v roce 2006 a v roce 2008 pak na toto téma také úspěšně obhájila závěrečnou práci. V blízkosti lidí bez domova strávila mnoho desítek hodin a seznámila se tak s nejrůznějšími lidskými osudy, jež nakonec vyústili ve stav bezdomovství.

Autorka si je vědoma tendence k optimistickému nazírání na tuto problematiku, a proto se snaží o co největší oproštění se od svých pocitů a konfrontaci s realitou. V rámci samotného výzkumu v terénu se snaží vyhnout jakémukoli hodnocení, verbálním i neverbálním projevům účelového souhlasu a zůstat objektivně nestranná. Na druhé straně však člověk nemůže zachovávat chladný odstup, neboť lidé bez domova jsou na toto zvláště citliví. Pokud existuje byť jen náznak jisté nelibosti či dokonce odporu výzkumníka k nim, většina z nich tuto neupřímnost brzy odhalí, výzkumníka neakceptují a ten ztratí šanci se cokoliv dozvědět.

Vstup do terénu se ukázal být vcelku složitým, neboť se jednalo o terén autorce formálně nepřístupný, do něhož vnikala jako nezvaný návštěvník. V této pozici nebylo lehké získat si u náhodně kontaktovaných lidí zkoumané skupiny alespoň takovou míru náklonnosti, která umožňovala realizaci vlastního výzkumu. Pokud to daná situace dovolila, byl následně uskutečněn opakovaný kontakt s respondenty ve snaze přejít

---

⁹⁵ Miovský, Michal. *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Praha: Grada Publishing, 2006, s. 80.

⁹⁶ Hendl, Jan. *Kvalitativní výzkum*, c. d., s. 158.

z prvotní role nezvané pozorovatelky do pozice tolerované pozorovatelky jako participantky,⁹⁷ nebo se k ní alespoň pokusit více přiblížit za využití sociální interakce.

Pocit nezvaného návštěvníka zde měl ještě jeden aspekt, a tím byl strach. Nešlo pouze o zřejmě běžný strach z neznámého, cizího prostoru, ale zejména se jednalo o strach z možných nepřiměřených reakcí na vniknutí do osobního prostoru ze strany jeho vlastníků a následně z možného osobního ohrožení badatelky, neboť se jednalo o vstupy do objektů (i hlídaných psem), z nichž nemusí být v případě nutnosti lehké bezproblémově uniknout. Tento strach nebylo snadné překonat a badatelka se s ním v jednu dobu potýkala tak silně, že uvažovala i o možnosti tento výzkum nerealizovat, což se nakonec ukázalo jako prakticky neopodstatněné, neboť výzkum nepřivedl badatelku do vyhrocené situace.

Samotná práce v terénu proběhla plně v souladu s etickými zásadami. Důraz byl kladen zejména na vysvětlení výzkumného záměru respondentům, slib anonymizace jejich identity i místa bydlení v souvislosti se zveřejněním práce a získání jejich souhlasu s ponechanou možností cokoli během výzkumu odmítnout a spolupráci kdykoli ukončit, přičemž byla volena taktika klást otázky co nejméně.⁹⁸

Kromě samotných rozhovorů byla pořízena i fotodokumentace objektů a u prvního respondenta se podařilo pořídit i audiozáznam, jenž však na jeho žádost není dostupný pro třetí osobu.

---

⁹⁷ Disman, Miroslav. *Jak se vyrábí sociologická znalost*, c. d., s. 306.

⁹⁸ S ohledem na zachování intimity respondenta, kdy se v tomto případě může sám vyhnout problematickým a tíživým věcem. Na druhou stranu existuje riziko, že o něčem (pro výzkum relevantním) respondent pomlčí, načež je citlivě podle situace volen dotaz, anebo se téma zcela vynechá, což stále považuje autorka za lepší variantu, než ztratit celý kontakt kvůli netaktnosti.

4.4 Výzkumné okruhy

1. **Osobní historie** – zejména dřívější bydlení a původní rodinné zázemí.
2. **Aktuální situace** – její příčiny, míra ztotožnění se s ní, náhled na situaci ze strany respondenta/ky samotné/ho – zda se jedná o problém, nebo o jeho konečné řešení, společné bydlení s dalšími osobami, případně zvířaty.
3. **Obývaný objekt** – základní popis a případný význam zasazení objektu do okolí, využívání objektu v zimním období nebo existence přechodné alternativy, jak dlouho v objektu nyní respondent/ka pobývá, kdo objekt postavil či našel, proč respondent/ka toto místo využívá – existence jiné reálné možnosti, případně proč ji nevyužívá, denní režim a činnosti v obydlí.
4. **Subjektivní vztah k obývanému objektu a místu** – užívané pojmenování místa včetně vysvětlení obsahu užitého pojmu, osobní vztah k místu, „vlastnění“ tohoto místa a jeho diferenciaci od okolí, jak se v objektu respondent/ka cítí – indikátory bezpečnosti bydlení (zda se tam dobře vyspí, zda má nějaké obavy atp.), co by o tom místě řekl/a, uvědomování si případných rizik spojených s užíváním objektu.
5. **Vize vlastní budoucnosti**

4.5 Konstrukce výzkumného vzorku

Vzorkování hraje v každém výzkumu podstatnou roli. Pro tento výzkum byl stanoven výzkumný vzorek metodou kritériálního vzorkování,⁹⁹ tedy výběrem těch případů, jenž splňují předem daná kritéria. V terénu v rámci města Brna byli pak respondenti vyhledáváni náhodně ve vytipovaných lokalitách. Velikost vzorku byla stanovena na popis dvou případů.

Kritéria pro vzorkování byla stanovena v rámci rozdělení podle Evropské typologie bezdomovství a vyloučení z bydlení v prostředí ČR.¹⁰⁰ Výzkum byl orientován směrem ke koncepčním kategoriím **Nejisté bydlení** a **Nevyhovující bydlení** a v konečném pojetí byl ještě úzeji zaměřen pouze na tyto vybrané národní subkategorie (NS):

- NS 8.2.2 **Osoby v nezákonně obsazené budově** – obývají ji „*bez souhlasu majitele. Budovou může být obytný dům, tovární hala, garáže apod. Týká se také osob ve squatech, pokud nemají možnost bydlet jinde.*“¹⁰¹
- NS 8.3.1 **Osoby na nezákonně obsazeném pozemku** – obývání „*bez souhlasu majitele, např. v zahrádkářské kolonii, na opuštěném pozemku tovární haly, v zemnici ve státním nebo obecním lese.*“¹⁰²
- NS 11.1.1 **Osoby žijící v mobilním obydlí** – „*jsou to osoby, které obývají mobilní obydlí např. maringotku, karavan, hausbót, které nejsou určeny pro trvalé bydlení. Jejich užívání tohoto obydlí je legální, mají je ve vlastnictví nebo v nájmu. Nemají jinou možnost bydlení.*“¹⁰³
- NS 11.2.1 **Osoby žijící v budově, která není určena k bydlení** – jsou „*osoby bydlicí v nouzovém přístřešku, rekreační chatě, v kempu, které nejsou určeny*

---

⁹⁹ Hendl, Jan. *Kvalitativní výzkum*, c. d., s. 154.

¹⁰⁰ Celá typologie je uvedena v kapitole 1.3 Konceptuální definice.

¹⁰¹ Hradecký, Ilja a kol.: *Definice a typologie bezdomovství*, c. d., s. 42.

¹⁰² Tamtéž, s. 42.

¹⁰³ Tamtéž, s. 44.

pro trvalé bydlení, ale mají k jejich užívání právní důvod, vlastnictví, nájem apod. Jsou to také osoby žijící na pracovišti, osoby žijící v zahradních chatkách se souhlasem majitele.“¹⁰⁴

---

¹⁰⁴ Tamtéž, s. 44.

4.6 Etické aspekty

Etice ve výzkumu u nás nebyl dlouhou dobu věnován takový prostor, jaký je jistě zapotřebí. Etika se dlouho odvozovala pouze od obecných morálních principů, ale konkrétním zásadám konstituovaným do příslušných etických kodexů v rámci jednotlivých odborných asociací dává vzniknout až doba poměrně nedávna.¹⁰⁵

Etickými problémy se lze zabírat ve vztahu výzkumník, jako ten, který má právo zabývat se určitým tématem, a zkoumaný, jenž má právo na soukromí.¹⁰⁶ Miovský¹⁰⁷ zmiňuje několik obtíží. Například výzkumník často bojuje s tím, aby byl v očích zkoumaných důvěryhodným, ale zároveň aby nepoužil nepřiměřené motivace, čímž by mohlo dojít ke zkreslení obsahu jejich sdělení, a takové formy odměny, která není příliš terapeutická ani výchovná. Může dojít i k situaci, kdy se od výzkumníka žádá rada či pomoc. Pro takový případ je vhodné mít dopředu stanovený rozsah svého přispění. Výzkumník má dále zůstat empaticky neutrální, což znamená projevovat zájem a porozumění směrem k respondentům, ale vyvarovat se hodnocení alespoň po dobu sběru informací. Získání informovaného souhlasu od respondenta a jeho právo na ochranu osobnosti¹⁰⁸ a osobních a citlivých údajů¹⁰⁹ je samozřejmostí.

Nemělo by tedy dojít k jakékoliv újmě žádného účastníka výzkumu – tedy ani samotného výzkumníka, což je často opomíjeno.¹¹⁰ Miovský¹¹¹ důsledně odmítá, že výzkumník je pánem situace a expertem na ni, ale naopak kooperace mezi výzkumníkem a jeho respondenty je na bázi partnerské. Důležité je v tomto ohledu nejen reflektovat své pocity a rozeznávat možná rizika, ale umět s nimi i adekvátně pracovat. Pokud má výzkumník pocit přílišného strachu a vlastního ohrožení, měl by

---

¹⁰⁵ Jedním z prvních byl Etický kodex sociálních pracovníků ČR platný již od 1. 1. 1995, ale například Česká asociace pedagogického výzkumu (ČAPV) doposud žádný etický kodex nevytvořila a teprve v roce 2009 byl na 17. Výroční konferenci prezentován jeho návrh, k němuž následně proběhla diskuse na stránkách Bulletinu ČAPV. Informace z: <http://www.capv.cz/bulletiny/47-bulletin-capv-92009>, cit. 2. 4. 2012.

¹⁰⁶ Miovský, Michal. *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*, c. d., s. 279.

¹⁰⁷ Tamtéž, s. 279–284.

¹⁰⁸ Ochrana osobnosti je zaručena Listou základních práv a svobod, zákon č. 2/1993 Sb., c. d.

¹⁰⁹ Dáno zákonem č. 101/2000 Sb., o ochraně osobních údajů.

¹¹⁰ Miovský, Michal. *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*, c. d., s. 285.

¹¹¹ Tamtéž, s. 285, 286.

být připraven od realizace výzkumu upustit, protože by sám sebe neměl vystavovat nepřiměřenému nebezpečí.

Výzkum byl realizován v souladu s etickými zásadami i na základě osobních hodnot a mravních norem výzkumníka. Přání respondentů byla respektována a dodržována po celou dobu práce. V zájmu ochrany soukromí respondentů je uvedeno pouze křestní jméno a zveřejněny jsou jen takové fotografie, na nichž se sami nevyskytují, a ty, podle kterých nelze jednoznačně určit přesné místo jejich bydlení. Ani jeden z respondentů nepožadoval za poskytnutý rozhovor odměnu, avšak jako určitá motivace bylo vždy přislíbeno vyhotovení několika kusů z pořízených fotografií, neboť toto se jevilo jako vhodné, a také samotní respondenti to ocenili.

4.7 Časový snímek realizace výzkumu

Realizaci terénního výzkumu předcházela návštěva Armády spásy, sociálních kurátorů Magistrátu města Brna a Nízkoprahového denního centra pro lidi bez domova spadajícího pod Oblastní charitu Brno. Tyto návštěvy se uskutečnily v lednu 2012 a jejich hlavním účelem bylo vytipování vhodných lokalit podle zaměření práce.

Samotný výzkum v terénu proběhl v březnu a dubnu 2012 a byl rozdělen do dvou etap. V první fázi šlo o zmapování vytipované lokality, to znamená o objevení vhodných respondentů podle stanovených kritérií pro výběr výzkumného vzorku. Ve druhé fázi pak proběhl samotný kontakt s respondenty, kteří určené znaky naplňovali.

Terén byl navštíven opakovaně, u prvního respondenta proběhla návštěva třikrát, u druhé respondentky dvakrát. Poté byl vždy ještě realizován kontakt za účelem předání fotografií. Čas strávený přímo s respondentem byl v rámci prvního setkání do deseti minut, kdy se po zmapování terénu, které včetně dopravy na místo a získání základní orientace trvalo kolem jedné hodiny, jednalo pouze o kritériální posouzení vhodnosti respondenta pro daný výzkum. Další kontakt, který byl v obou případech z hlediska času nejnáročnějším, trval jednu a půl až dvě hodiny a v jeho rámci proběhla hlavní část výzkumu – rozhovor a pořízení fotodokumentace objektů. Případný další kontakt byl již jen doplňujícím, nezabral proto více jak půlhodinu.

5 Empirická část

Tato kapitola nejprve nabízí základní údaje o respondentech, a poté se zabývá samotnou prací se získanými daty, jež jsou podrobena analýze a na jejím podkladě následně interpretována. Kapitola je uzavřena shrnutím poznatků a předložením výsledků realizovaného výzkumu a jeho celkovým zhodnocením.

5.1 Sociální charakteristiky respondentů

Respondent č. 1 - pan Radek:

- 40 let,
- vyučen,
- bezdomovcem přes dva roky,
- obývá squat v blízkosti centra Brna,
- zařazen do národní subkategorie **Osoby v nezákonně obsazené budově.**

Respondentka č. 2 – paní Nataša:

- 49 let,
- nedokončené základní vzdělání,
- bezdomovkyní pět let,
- obývá původně vypálenou chatu v okrajové lokalitě v rámci města Brna, kterou jí svépomocí částečně opravil syn,
- zařazena do národní subkategorie **Osoby na nezákonně obsazeném pozemku.**

5.2 Analýza a interpretace dat

Získaná data jsou zpracována po jednotlivých oblastech formulovaných v kapitole 4.4 Výzkumné kruhy. Po těchto okruzích jsou pak zanalyzována a následně interpretována. Audiozáznam byl pořízen pouze v rámci doplňujícího rozhovoru s panem Radkem, respondentem č. 1, proto není u získaných dat uvedena přímá řeč s touto výjimkou a výjimkou několika málo útržků, které si autorka zapsala u rozhovorů s oběma respondenty přímo na místě. Ostatní zápisky pak byly zaznamenány bezprostředně po skončení rozhovoru.

5.2.1 Osobní historie respondentů

Pan Radek i paní Nataša shodně uvedli, že bydleli v nájmu a s další osobou. Pan Radek bydlel v Brně v bytě 1+1 1. kategorie se svým otcem. Ten po přidělení domova pro seniory společnou domácnost opustil a pan Radek k tomu řekl, že „*už hned vod prvního měsíce to nešlo*,“ že nebyl schopný byt, kde se platil měsíční nájem osm a půl tisíce – „*řacha no*,“ utáhnout sám. A to také proto, že v té době už nepracoval ze zdravotních důvodů. Rok a půl pak neplatil, když ho domácí vystěhovala.

To paní Nataša bydlela s manželem v Uherském Hradišti. O svém bývalém bydlení se vyjadřovala jako o velkém paláci, kde si dobře žila. Paní Nataši nebyla prodloužena nájemní smlouva, protože podle jejích slov mělo město s byty „*jiné úmysly*,“ a tak u ní došlo k vystěhování bez náhrady. Pomoc šla hledat s manželem za rodinou do Brna. Pak se její muž dostal do vězení a ani rodina už jí nemohla více pomáhat. Ocitla se tedy venku na ulici. Říkala, že to bylo těžké, že si prožila moc těžkých věcí než se dostala k bydlení v chatkách, které už jsou dnes také dávno zbourané. Tam žila asi dva roky.

Pan Radek si život přímo na ulici nevyzkoušel, protože po vystěhování z bytu bydlel v pronajaté garáži s dalšími dvěma lidmi. Pak si všichni společně našli neobývanou chatku, z té byli ale krátce po nastěhování policií vyhozeni. Říkal, že neměl štěstí, protože chatka sice nebyla zamčená, ale i tak všichni mohli být obviněni z nelegálního vniknutí do cizího majetku. On to vzal za všechny jen na sebe, takže kvůli tomu má

záznam v trestním rejstříku. Pak bydlel na prvním squatu, ten byl prý ale špatný, protože byl zničený od předchozích „nájemníků,“ takže si našel nedaleko squat nový.

Osobní historie obou respondentů má stejný styčný bod, kterým je nájemní bydlení. Otázkou zůstává, do jaké míry si za své dluhy a neschopnost utáhnout byt může pan Radek vlastním přičiněním, stejně jako to, zda by i paní Nataša byla případně schopná sama platit byt, kdyby její muž z nějakého důvodu společnou domácnost opustil, nebo jak velký podíl má reálně na tom, že si nebyla s manželem schopna nalézt náhradní byt. Faktem zde zůstává, že neprodloužení nájemní smlouvy či odchod osoby podílející se na placení nájmu ze společné domácnosti jsou leckdy dopředu prakticky neovlivnitelné skutečnosti, tudíž se nájemní bydlení v této rovině nedá považovat za stabilní typ bydlení.

5.2.2 Aktuální situace respondentů

Pan Radek je na ulici něco přes dva roky. Říkal, že má dluh asi dva miliony korun, hlavně za penále z nesplacených půjček a nájemného, také dluží dopravnímu podniku asi osmadvacet tisíc korun, tam mu ale už dluh nenarůstá. To paní Nataša, která je na ulici pět let, se o žádných dluzích nezmínila. Oba respondenti pobírají částku životního minima, která aktuálně vychází na 3410 Kč, paní Nataša nepracuje a pan Radek dělá dobrovolníka v [...]. Doufá ale, že by tam už v nejbližších dnech mohl dostat přes úřad práce pracovní smlouvu alespoň za minimální mzdu.

Co se týká obstarávání si základních životních potřeb, tak paní Nataša je nyní zcela soběstačná, to znamená, že si sama navaří, hygienu má kde provést, i teplo má. Ostatní věci, třeba oblečení, si obstará buď ze second handu, nebo co kde najde. U neziskových organizací nevyhledává pomoc, ani nevyužívá žádnou sociální službu, kromě pobírání zmíněných třech a půl tisíc. Naopak pan Radek se na nabídku sociální pomoci spoléhá do té míry, že má v „práci“ zaplacené obědy, využívá tam také možnost hygieny a přes den i toho tepla. Také využívá třikrát za měsíc nabídku stravy u Armády Spásy, která je tam právě třikrát do měsíce zdarma, a akcí různých hnutí a aktivit, které v ulicích Brna poskytují jídlo bezplatně. Brno je prý „nejvíce starající se město v tomto ohledu.“

Příčinou aktuální situace pana Radka byla jeho dlouhodobá neschopnost platit vysoký nájem. U paní Nataši to pak bylo vypovězení nájemní smlouvy ze strany města a to, že si nebyla schopna zajistit náhradní bydlení. Pan Radek během rozhovoru ukazoval několik fotek z dřívější doby se slovy „*to sem si žil.*“ V tomto duchu se vyjadřovala i paní Nataša, když vzpomínala „*měla sem všechno a jak sem dopadla.*“ U obou přitom bylo možné z výrazu jejich tváře vyčíst větší či menší míru beznaděje, u pana Radka v kombinaci i s jistou rezignací na budoucnost, přestože je na ulici kratší dobu než paní Nataša. Ta si sice také stěžovala na těžký život, ale přitom se spíše vyjadřovala v duchu, že jednou... Pan Radek se pak v jiné části rozhovoru zmínil, že už mu i doktor říkal, že je hodně „*adaptabilní*“. U žádného z respondentů se nepotvrdilo, že by se svou situací byli spokojeni, že ji berou jako svůj životní styl. Paní Nataša říkala, že jde o prozatímní řešení a „*hlavně, že mám střechu nad hlavou.*“ Pan Radek vyprávěl historku s jedním policistou, který se ho ptal, jestli tady bydlí. Na to mu prý

odpověděl: „*No tak nejsou tady na dovolené.*“ Zároveň šlo z jeho tváře vyčíst otázku, jak se může (policista směrem k panu Radkovi) na něco takového vůbec zeptat, v tom smyslu, že kdyby měl na výběr, asi by tam nebyl, no ne?

Pan Radek bydlí aktuálně sám. Ještě asi týden před prvním rozhovorem bydlel v tom samém squatu o dvě patra výše s těmi dvěma lidmi, s nimiž bydlí porůznu už od začátku, ale vyhodili ho. Podle jeho slov ho vlastně podrazili, když on vzal tenkrát tu chatku jenom na sebe, takže se spolu právě nestýkají. Pan Radek má psa, ale ten by se do squatu těžko dostal (přístup je oknem v 1. poschodí), takže jej nechává u otce v domově. Když to říkal, ukazoval na fotky a bylo vidět, že je mu z toho smutno. Paní Nataša bydlí se synem, který se k ní přistěhoval před půl rokem. Na dvorku mají psa, který jim jednak objekt hlídá, ale je to hlavně mazlíček jejího syna.

Ani jeden z respondentů nebere svoji nelehkou situaci jako konečný životní styl, ale jako prozatímní, okolnostmi vynucený způsob života, i když k jejímu řešení přistupují různě aktivně. Paní Nataša se snaží zůstat co nejméně závislou na sociálních službách, ale o pomoc s bydlením žádá dle svých slov kdekoliv, kde má pocit, že to je možné, kdežto pan Radek zatím v otázce bydlení víceméně vyčkává. Pokud by neměl možnost stravy, sprchy a tepla v práci, zřejmě by toto musel vyhledat jinde, protože je v aktuálním bydlení prostě není možné zajistit.

5.2.3 Obývaný objekt¹¹²

Squat pana Radka se nachází v blízkosti centra Brna, je to velký, čtyřpatrový objekt tvořený dvěma budovami. Pan Radek v něm bydlí právě půl roku a dostal se do něj přes známého, který ten objekt už znal dlouho. Do squatu se dá dostat jedine po improvizovaném žebříku vedoucím k jednomu z oken v 1. patře, neboť vstupní dveře objektu jsou uzamčeny a porušení zámku by prý znamenalo trestní postih za neoprávněné vniknutí. Všude na chodbách je nepořádek – cihly a další zbytky zdiva od toho, jak se ze zdí „loví trubky“ nebo vytrhávají železné rámy dveří do šrotu, což podle svých slov ale on nedělá.

Paní Nataša bydlí dva roky v chatě v okrajové lokalitě v rámci Brna, tuto si našla sama. Chata byla původně vypálená, ale syn jí z materiálu, který různě posháněli, opravil, co šlo, například díry v podlaze i ve stěnách, a vše hlavně tak, aby dovnitř nezatékalo.

Svůj pokojík o výměře asi 10 m² si postupně drobně opravuje i pan Radek. Má ho zařízený velmi skromně, krom improvizované postele sestávající ze dvou matrací, které jsou položeny na několika dveřích tak, aby neležely přímo na zemi, má ještě malou skříňku na oblečení a velké zrcadlo postavené na zemi. Tímto ale také výčet končí, více věcí by se do něj už asi ani nevešlo. Na podlaze je koberec, ten na fotografiích je ještě původní, při druhém rozhovoru se pan Radek zmínil, že si sehnal jiný a má prý také zase nové povlečení i polštář a nese si deku.

To u paní Nataši, která obývá dvě opravené spodní místnosti, je o poznání útulněji. Má také mnohem více místa, kdy první místnost má odhadem 8 m² a slouží jako kuchyň s hygienickým koutkem a druhá je asi dvakrát tak velká a je zároveň obývacím pokojem a ložnicí. Nábytku má paní Nataša hodně – dvě postele a gauč, asi tři židle, jídelní stůl a stolek v obýváku i s taburetem. Nechybí ani skříňky, kuchyňské vybavení, na podlahách koberce, oknech záclony a všude má různé příkrývky, ubrusy, dečky a polštářky. Také má, narozdíl od pana Radka, kamna, které slouží nejen k topení, ale také na vaření. I přes to, že má stěny vymalovány a v objektu si topí, je na stěnách, zejména v rozích a u stropů, vidět plíseň.

---

¹¹² Viz Fotografická příloha.

U obou respondentů je velkým problémem voda. Pan Radek si pro ni chodí do nákupního centra [...] na veřejné záchodky. Paní Nataša, která vodu potřebuje nejen na pití, ale také vaření, praní prádla a k hygieně, si ji obstarává z více zdrojů – od sousedů, využívá dešťovou nebo z potoka, případně si ji kupuje. Kvůli hygieně a možnosti praní si obstarala i umělohmotnou vanu. Pan Radek si nevaří, neboť nemá na čem, čaj si nosí z práce v termosce a do druhého dne mu prý v pohodě vydrží i teplý, problém s tímto způsobem pak nastává o víkendech, kdy do práce nechodí. Na squatu nemá tam ani možnost větší hygieny než případně té v kbelíku.

Pokoj si pan Radek při našem prvním kontaktu zamykal pouze klikou, kdy měl ve dveřích pouze jeden díl z kliky tak, aby tato šla vytáhnout a nosit s sebou. Při druhém rozhovoru zmínil, že si už zamyká na visací zámek a „*na petlicu*“. Paní Nataša si kolem objektu zbudovala plot s dřevěnou brankou, kterou zamyká lankovým zámkem na klíč, ve vstupních dveřích má pak vyměněnu svoji FABku.

Kolem objektu má uklizeno, říká, že dalo hodně práce než uklidila všechen nepořádek, který tam byl. S odpadem nakládá tak, že „*co hoří, hoří*“, a to ostatní zakopává do země. Kolem squatu pana Radka je obrovský nepořádek. On sám tvrdí, že ten už tam byl od předchozích nájemníků, a odpadky hází do jiného objektu, který byl také původně squatem, dnes se tam už ale nedá bydlet. Nyní je ten objekt odpadky napěchován až po okna.

Paní Nataša má kamna, v nichž si topí dřevem, které najde okolo a v lese, takže ani v zimě nemá s bydlením žádný problém. Pan Radek pak letošní dvacetistupňové mrazy „*přežil docela v pohodě*“ se dvěma spacáky do -5 a -15 °C. Přejícnou alternativu tak nevyužívá žádný z respondentů ani v zimních měsících, ani za jiných okolností.

Jinou možnost bydlení zatím fakticky také nemá ani jeden, ale ubytovny, azylová zařízení nebo noclehárny pro ně nepřipadají v úvahu. Pan Radek říká: „*Na ubytovnu říkám já, to není pro mě, i kdybych ju měl zadarmo, tak bych tam nešel.*“ A pokračuje tím, co ho na tom tak „*děsí*“: „*Já mám rád lidi, ale když si tam jeden vyzuje boty, druhé... jo, prostě ne každéj dbá na hygienu tak jak by měl, no.*“ Ještě doplňuje historkou, že jeho známí bydlící na jedné ubytovně teď museli už podruhé všechno oblečení vyhodit a koupit si nové, protože tam měli štěnice. Na ubytovnách jsou podle

jeho slov také hodně švábi a šatní a vlasové vši, „*takže to není jako pro mě. To budu radši tam, tam není ani potkán ani nic, tak co,*“ dodává. Paní Nataša proti noclehárně a podobným eventualitám kontruje spontánně: „*Můžu si dělat, co chci!*“ Kromě dodržování režimu by totiž musela v případě pobytu na noclehárně trávit čas přes den někde venku, protože režim noclehárny není určen pro jiný pobyt, než pouze ten noční.

Vzhledem ke skutečnosti, že pan Radek pracuje, ale paní Nataša nikoliv, mají oba odlišný denní režim. Zatímco pan Radek vstává ráno každý pracovní den v 6 hodin proto, aby přišel na 7. hodinu do práce, a končí většinou o půl 4, paní Nataša se na otázku po jejím režimu běžného dne usmála nad vlastními slovy: „*Vstanu, kdy vstanu.*“ Pak se ale najednou zatvářila dotčeně a téměř našťavaně dodala: „*Pak dělám vaření, praní, uklízení,*“ a že je toho jako dost, co se musí kolem každý den dělat. Celkově se prý ale většinou zdržuje uvnitř, nikoho si nevšímá, proto nemá s nikým konflikt, a sousedy má dobré. Pan Radek, kdyby nechodil pracovat, tak by se podle svých slov stejně na tom baráku nezdržoval, protože „*to by bylo na zbláznění*“ být neustále mezi těmi čtyřmi stěnami. Šmejdil by třeba po nákupním centru a tak různě.

I když se samotné bydlení obou respondentů diametrálně odlišuje téměř ve všech aspektech, jedna věc je společná, a to to, že zasazení objektu do okolí nehraje žádnou roli při výběru tohoto místa jako „*toho pravého*“ k obývání. Oba respondenti prostě přijali to, co se jim naskytlo. U paní Nataši je zajímavé, že i když nyní bydlí na kvalitativně mnohem lepší úrovni, než pan Radek, přesto se snaží své další bydlení řešit, jak to jen jde. Ve srovnání s ní je proto s podivem, že pan Radek své bydlení neřeší. Je to zřejmě jeho osobnostně danou větší adaptabilitou. Bohužel je nutno konstatovat, že u nás neexistuje v podstatě žádná alternativa, již by bylo možné nabídnout lidem, kteří bydlí v obdobných podmínkách, ale z nějakých důvodů nechtějí jít na noclehárnu, azylový dům či ubytovnu.

5.2.4 Subjektivní vztah k obývanému objektu a místu

Paní Nataša říká místu, kde bydlí, „*bunkr*“. Její syn použil asi dvakrátě spontánně i slovo „*domov*“ bez toho, aniž by se nad jeho užitím on nebo paní Nataša pozastavili tak, jako to udělal pan Radek, který jej jedinkrát, asi tedy spíše automaticky, užil a začal se pak ihned smát, jaká je to vlastně absurdita. Běžně pro označení svého obydlí používá termíny „*squat*“ a „*barák*“. Squat používá proto, že je to běžné – „*opuštěným baráků takhle zabydleným se říká squat no, to říkaj všichni jo, aji, aji média to tak nazývají, a všechno. (...) Nejsu bezdomovec, su squatter dycky si děláme prdel z toho,*“ říká a vysvětluje toto svoje označení za squattera tím, že tento výraz podle něj „*spousta lidí nezná, takže neví co znamená, takže je to takový krycí. (...) Tak bezdomovce nemaj v oblibě lidí,*“ i když spousta bezdomovců podle něj nevypadá jako bezdomovci. Po faktické stránce se ale squatterem v pravém slova smyslu necítí být a není jím, je skutečně bezdomovcem.

Vůči okolí se pan Radek nijak nevymezuje, pouze tam nechce „*nový cizí*“, ani osobní vztah ke squatu žádný v podstatě nemá: „*Kdybych o to přišel, tak jakože bych brečel, to ne.*“ Nemá potřebu se tam, narozdíl od paní Nataši, ani více zdržovat, což dokladují například tato jeho slova: „*Tam na baráku jsem jenom přes noc, takže v pohodě.*“ Také ho vůbec nic nenapadne, pokud by o svém squatu měl říci něco pár slovy. Naopak pro paní Natašu je její bunkr zřejmě něco více, než pouhé místo k přespaní, je tam pro ni „*důležité mít uklizené,*“ má tam také spoustu osobních věcí včetně mnoha rodinných fotografií, jednoduše se o něm vyjádřila takto: „*Když jsem ho uviděla, věděla jsem, že je můj.*“ A když měla o svém bydlení něco říci, řekla: „*Jsmo rádi, že tu jsme.*“

V objektu se paní Nataša cítí bezpečně „*50 na 50,*“ ale vyspí se tam dobře, má tam hlavně klid, ten je pro ni důležitý. To pan Radek se sice také vyspí dobře, ale bezpečně se necítí, na což se snaží nemyslet. Nemá tam nic cenného, všechny osobnější věci má u svého otce. Navíc se musel začít více zamykat, protože tam jsou teď noví nájemníci a chodili mu tam „*mózovat*“.

To, že o nynější bydlení mohou lehce a kdykoliv přijít, je oběma respondentům jasné. Paní Nataša a její syn říkají, že si to opravili tak, aby se v tom dalo bydlet, ale nebudou

do toho „vrážet peníze,“ protože to není jejich. Pan Radek v této souvislosti spoléhá na to, že mu policie přijde oznámit dopředu, že se musí vystěhovat, jak už to zažil na prvním squatu. Tak ten týden je podle něj dostačující čas najít si něco jiného. Takže to prostě teď, kdy nemá žádné ultimátum, neřeší.

U pana Radka se nejspíše o nějakém hlubším vztahu k obývanému objektu hovořit nedá, neboť všechny jeho odpovědi ukazují na to, že jde pouze o místo, kde zrovna teď prostě přespává. Naopak u paní Nataši se o hlubším vztahu k objektu a místu dá docela dobře uvažovat, i když se domnívám, že ještě hlubší prožívání u ní stěžuje fakt, že si velmi dobře uvědomuje, že objekt není její, může o něj snadno přijít, a také to, že se tam cítí bezpečně jen z poloviny.

5.2.5 Vize vlastní budoucnosti

Pan Radek si v této souvislosti ihned vzpomněl na svou fenku Kesinu. Chtěl by bydlet někde s ní, takže si něco blíže nspecifikované prý bude hledat: „*Budu to muset vyřešit.*“ Říkal, že přemýšlel i o pronájmu chaty, ale „*to je taky problém,*“ protože všude v realitních agenturách chtějí už dneska čistý trestní rejstřík, a to on nemá, „*takže to je taky zádrhel.*“ Asi i pod tíhou těchto překážek během druhého rozhovoru ale povídal: „*Nedívám se radši dopředu, protože dyž člověk dělá plány, tak to většinou nevynde že,*“ takže to spíše bere „*den vode dne jak to je.*“ A bez peněz se to prý řešit stejně nedá. Paní Nataša byla mnohem stručnější: „*Už vidím to bydlení,*“ řekla jenom a přitom podotkla, že věří v Boha, a že to bydlení „*už se shání.*“ Sdílnější ale být nechtěla.

Hovořit o vizi vlastní budoucnosti je pro člověka, který se ocitl a po určitou dobu setrvává v tíživé situaci bezdomovství, zřejmě velice obtížný úkol. Takový člověk má problémy ve všech aspektech života a není pro něj snadné propracovat se k jejich řešení.

5.3 Závěr analytické části

Na základě provedené analýzy jdoucí po jednotlivých výzkumných okruzích je možné podrobněji rozklíčovat a vzájemně srovnat jednotlivé aspekty bydlení u obou respondentů.

V rámci jejich osobní historie bylo možné určit u obou stejný styčný bod, kterým bylo předchozí nájemní bydlení, kdy v případě pana Radka došlo po odchodu otce ze společné domácnosti k jeho následné, takřka okamžité a dlouhodobé neschopnosti platit nájem, v případě paní Nataši došlo k vynucenému neprodloužení nájemní smlouvy vycházejícímu od protistrany, kdy si poté nebyla schopna zajistit další bydlení.

V části aktuální situace lze vysledovat, že ani jeden z respondentů ji nevidí jako svůj konečný životní styl, ale jde o dočasný způsob života vynucený okolnostmi. Vidíme zde ale různou míru aktivity respondentů, respektive paní Nataša se snaží být aktivní a řešit bydlení všude, kde je to jen možné, pan Radek v otázce po řešení bydlení zatím vyčkává.

Dalšího okruh se zabývá samotným obývaným objektem. Diametrální odlišnosti jsou patrné už na první pohled. Paní Nataša bydlí na kvalitativně mnohem vyšší úrovni než pan Radek. Paní Nataši je na jí obývaném místě umožněno uspokojování všech základních potřeb, má možnost se zde ukrýt před venkovními podněty a odpočinout si, místo je také schopno naplnit společenskou funkci. Paní Nataša si jej také přizpůsobila pomocí předmětů osobní povahy tak, aby se tam mohla cítit co nejlépe. Problémem zůstává, že pocit bezpečí má naplněn pouze na polovinu, a zejména fakt, že nemá absolutně žádnou právní jistotu užívání, což jí zřejmě brání v prožívání ještě daleko intenzivnějších osobních pocitů ve vztahu k objektu. Pan Radek je na tom v tomto ohledu velmi špatně, neboť kromě práva na užívání se necítí bezpečně téměř vůbec, místo mu nedovoluje vhodně si jej přizpůsobit a neposkytuje mu dostatečnou míru ukrytelnosti, neboť objekt využívají další, cizí lidé. V jeho squatu nelze ani plnohodnotně naplnit společenskou funkci, a zejména ani všechny fyziologické potřeby, kdy v objektu v podstatě může pouze přespát, neboť ani ochrana před

nepohodou není na vyhovující úrovni po celý rok. Domnívám se, že především stránka kvality bydlení hraje významnou roli pro určení osobní hloubky subjektivního vztahu k užívanému objektu a místu.

Vidět pozitivně vlastní budoucnost není lehké, zejména také proto, že ani pro jednoho z nich neexistuje adekvátní nabídka pomoci ze strany společnosti a státu, což do značné míry limituje možnosti řešení vlastní situace.

5.4 Zhodnocení výzkumu

Během terénního výzkumu se nevyskytly vnější komplikace zásadního charakteru, které by jeho průběh mohly jakkoliv ohrozit, případně by měly podstatný vliv na získaná data. Výzkum v přirozeném prostředí respondentů hodnotí autorka z hlediska kvality získaných informací jako cennější než jeho realizaci v podmínkách uměle vytvořených. Ze strany respondenta tímto byly eliminovány pocity, které by v méně známém nebo cizím prostředí mohl mít. Na druhou stranu prostředí, kterým nebyla tzv. neutrální půda, neslo zvýšené nároky na badatelku a její pocity v těch souvislostech, jak bylo zmíněno v kapitole 4.3 Metoda získávání a procedura sběru dat.

Omezení provedeného výzkumu by mohlo být spatřováno v tom, že získaná data nejsou sebrána z více zdrojů, avšak záměrem nebylo provést celkovou kazuistiku případu, a proto materiál o respondentech nebyl systematicky shromážděn ze všech dostupných zdrojů, ale bylo využito pouze toho, co o sobě respondent řekl v kombinaci s vlastním pozorováním. Výzkum mohl být také hlubší, avšak to s sebou nese vysoké nároky na čas a délku výzkumu, a také značnou míru ochoty angažovat se do něj ze strany respondenta. Navíc se jejich situace často velmi rychle mění, takže je obtížné několikrát opakovat a doplňovat výzkum u stejného respondenta.

Autorka celkově hodnotí výzkum jako přínosný, neboť poskytl přímý obraz bydlení vymezené části lidí bez domova a byl jím naplněn stanovený cíl práce.

Závěr

Tato práce, zaměřená na identitu domova u skupiny bezdomovců, přinesla v první kapitole pohled na problematiku bezdomovství v obecné rovině, kdy se zabývala jeho vznikem, kořeny, danou terminologií a užívanými pojmy, a také problematičností utvoření a přijetí jedné definice. Následná kapitola obeznámila s potřebou bydlení a pojetím domova v životě každého člověka a dotkla se i palčivé otázky práva na bydlení v rámci prostoru naší republiky, a také v kontextu mezinárodním. Třetí kapitola v sobě spojuje obě tyto obecné roviny pohledů, když řeší problematiku bezdomovců na pomezí prostoru, bydlení a domova, a to například v podobě konceptů „no go in area“ a „no go out area“ nebo vyloučení z domén, na jejichž základě je možné na bezdomovství usuzovat. Neméně významná část práce je věnována metodologii a jádro celé práce pak tkví v empirickém výzkumu, kde se přes sociální charakteristiky respondentů dostaneme k analýze a následné interpretaci získaných dat po jednotlivých výzkumných okruzích. Shrnutí výsledků analytické části a celkové zhodnocení výzkumu nabízí dvě závěrečné kapitoly tohoto empirického oddílu.

Předkládaná studie si kladla za cíl **zjistit, v jakých podmínkách zkoumaná část skupiny lidí bez domova bydlí, a zda je možné u ní identifikovat pocit domova.** První část tohoto cíle, tedy vzhled do problematiky bydlení vymezené části lidí bez domova, se podařilo naplnit v podstatě již samotným pořízením fotodokumentace a její základní interpretací. Druhá část vytčeného cíle byla pak naplněna analyzováním a interpretací obsahu sdělení respondentů. Výzkum tedy přinesl odpověď na obě části výzkumné otázky a ukázal, že u i bezdomovce je možné usuzovat na pocit domova.

Účelem studie bylo větší přiblížení problematiky bydlení lidí bez domova s ohledem na možné směřování účinnější pomoci v rámci sociální a bytové politiky úrovně lokální, ale i celostátní.

Autorka percipuje a celkově hodnotí výzkum jako přínosný, neboť poskytl přímý obraz bydlení vymezené části lidí bez domova a byl jím naplněn stanovený cíl práce.

Abstrakt

Práce Identita domova a bezdomovství vznikala s cílem objasnit jednu z méně zkoumaných oblastí bezdomovství, a to problematiku bydlení lidí bez domova. Práce je rozčleněna do pěti hlavních kapitol. První z nich nazvaná Fenomén bezdomovství se zabývá touto problematikou v obecné rovině, tedy zejména jeho vznikem a kořeny, danou terminologií – jednak tou legislativně zakotvenou, ale i pojmy a jejich obsahy užívanými v rámci společnosti, a nastiňuje také problematičnost vzniku jediné jednotné definice fenoménu bezdomovství. Druhá kapitola s názvem Potřeba bydlení a pojetí domova v životě člověka seznamuje čtenáře nejen s potřebou bydlení a prožíváním domova, ale také s otázkou práva každého člověka na bydlení, kdy není nezajímavé, že v rámci mezinárodního Paktu, jehož smluvní stranou Česká republika je, existuje právo na přiměřenou životní úroveň, v to zahrnující i byt, kterážto vynutitelnost je ale v našich podmínkách prakticky nulová. Následná kapitola se zabývá nejprve segregací veřejného prostoru a z toho plynoucí faktického rozdělení na „*no go in area*“ a „*no go out area*“, dále se věnuje projektům sčítajícím bezdomovce na území velkých měst a kapitolu uzavírají na mezinárodní úrovni stanovené domény, které tvoří domov, na základě jejichž absentování uvažujeme o bezdomovství. Samostatná kapitola je věnována metodologii, kde je kromě nastolení výzkumných okruhů popsán i nezbytný mechanismus konstrukce výzkumného vzorku a nastíněny etické aspekty realizovaného výzkumu, a také empirické části, která obsahuje nejen sociální charakteristiky respondentů, analýzu a interpretaci dat, ale prostor je zde samozřejmě věnován i zhodnocení celé studie.

Skupina bezdomovců není homogenní, také proto se práce a zejména pak výzkum mohl orientovat pouze na určitou její část. Tato část byla nadefinována na podkladě evropské typologie ETHOS aplikované do prostředí ČR. Do studie tak byly zahrnuti pouze jedinci žijící v nejistém a nevyhovujícím bydlení, konkrétně osoby v nezákonně obsazené budově, osoby na nezákonně obsazeném pozemku, osoby žijící v mobilním obydlí nebo osoby žijící v budově, která není určena k bydlení.

Cílem výzkumu bylo **zjistit, v jakých podmínkách zkoumaná část skupiny lidí bez domova bydlí, a zda je možné u ní identifikovat pocit domova.** Byl realizován v přirozeném prostředí respondentů ve městě Brně za použití techniky interview doplněné technikou pozorování. V rámci něj byla také pořízena fotodokumentace objektů, jejíž vybraná část je obsahem přílohy práce.

Výzkum přinesl odpověď na obě části výzkumné otázky, když jednak poskytl obraz o bydlení vybrané části lidí bez domova, a také objasnil, že u některých z těchto lidí je možné identifikovat pocit domova.

Abstract

This thesis, called Identity of the home and Homelessness, was created in order to clarify one of the less studied areas of homelessness - housing problems of homeless people. The thesis is divided into five main chapters. The first one is called Phenomenon of homelessness and it deals with this issue in general terms. The second chapter is entitled The need for housing and the concept of home in one's life. It informs the readers about the need for housing and experiencing home, and it also deals with the question of the right of everyone to housing. The subsequent chapter deals with the segregation of public space, it focuses on projects of consensus of homeless people. The chapter ends with domains that were established on international level. When the domains are missing the homelessness can be taken into consideration. A separate chapter is devoted to methodology and empirical parts.

Homeless people are not a homogeneous group, so the work, and especially the research could focus only on a specific part of them. This part has been defined on the basis of the European typology ETHOS applied within the area of the Czech Republic. The study was limited to the individuals living in insecure and inadequate housing, particularly people in illegally occupied buildings, people on illegally occupied land, people living in mobile homes or people living in buildings which are not intended for housing. **The research objective was to determine the conditions in which the examined part of the group of homeless people live and whether it is possible to identify their sense of home.** The research was conducted in Brno in the natural environment of the respondents. It consists of photodocumentation of the respondents' housing.

The research has answered both parts of the research question, it illustrates housing of the selected part of homeless people, and it also clarifies that some of these people can identify the sense of home.

Anotace

Předkládaná bakalářská práce Identita domova a bezdomovství je orientována na problematiku bydlení lidí bez domova. Konkrétněji se zaměřuje na skutečnost, jak tyto lidé bydlí a zda je možné u nich identifikovat pocit domova. Výzkum byl proveden ve městě Brně v přirozeném prostředí respondentů a v rámci něj byla pořízena i fotodokumentace jejich obydlí.

The bachelor's thesis Identity of the home and Homelessness is focused on the issue of housing of homeless people. More specifically, the author focuses on the fact of how these people live and whether it is possible to identify their sense of home. The research was conducted in Brno in the natural environment of the respondents. It consists of photodocumentation of the respondents' housing.

Použitá literatura a zdroje

Aktuální otazníky fenoménu bezdomovství. Sčítání bezdomovců v Brně v roce 2010. Kolektiv autorů. Brno: Centrum sociálních služeb, 2010.

Brunecký, Petr. *Dějiny a bydlení.* Druhé přepracované vydání. Brno: Mendelova zemědělská a lesnická univerzita v Brně, 2009.

Disman, Miroslav. *Jak se vyrábí sociologická znalost.* 3. vydání. 3. dotisk. Praha: Karolinum, 2006.

Hartl, Pavel – Hartlová, Helena. *Psychologický slovník.* (Opravený dotisk.) Praha: Portál, 2004.

Hendl, Jan. *Kvalitativní výzkum.* Praha: Portál, 2005.

Honzík, Karel. *Tvorba životního slohu. Stati o architektuře a užité tvorbě.* 3. vydání. Praha: Horizont, 1976.

Hradecký, Ilja. *Bezdomovství a chudoba.* In Chudoba – záležitost nás všech. Hradec Králové: Oblastní charita Hradec Králové a Univerzita Hradec Králové, 2010.

Hradecký, Ilja a kol. *Definice a typologie bezdomovství. Zpráva o realizaci aktivity č. 1 projektu Strategie sociální inkluze bezdomovců v ČR.* Praha: Naděje, 2007.

Hradečtí Vlastimila a Ilja. *Bezdomovství – extrémní vyloučení.* (Elektronické vydání.) Praha: Naděje, 2006. Dostupné z: http://www.nadeje.cz/vz/bezdomovstvi_exv.pdf, cit. 5. 3. 2012.

Hučín, Jakub. *Domov jako zrcadlo vlastního já.* Psychologie dnes, 9, 2003, č. 4, s. 9–11.

Jandourek, Jan. *Sociologický slovník.* Praha: Portál, 2001.

Kanická, Ludvika. *Bydlení.* Brno: Mendelova zemědělská a lesnická univerzita v Brně, 2008.

Lux, Martin et al. *Bydlení - věc veřejná. Sociální aspekty bydlení v České republice a zemích Evropské unie.* Praha: SLON, 2002.

Malina, Jaroslav a kolektiv. *Antropologický slovník (s přihlédnutím k dějinám literatury a umění) aneb co by mohl o člověku vědět každý člověk.* Brno: Akademické nakladatelství CERM, 2009.

Mareš, Petr – Horáková, Markéta – Rákoczyová, Miroslava. *Sociální exkluze na lokální úrovni.* Praha: VÚPSV, 2008.

Miovský, Michal. *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Praha: Grada Publishing, 2006.

Musil, Jiří. *Sociologie bydlení*. Praha: Svoboda, 1971.

Ondrák, Pavel. *Jak to bylo a kde bezdomovectví vzniklo*. In Návrh udržitelného rozvoje sociálních služeb pro bezdomovce. Kolektiv autorů. Praha: Grada Publishing, 2007.

Sekot, Aleš. *Sociologie v kostce*. 3. rozšířené vydání. Brno: Paido, 2006.

Stárková, Kateřina. *Jsem na ulici; může se to stát i vám...* Nový prostor, 121, 2002, č. 12, s. 6–9.

Varga, Ladislav. *Společnost neposkytuje bezdomovcům dostatečné služby*. In Bajer, Pavel. *Bezdomovectví*. Sociální práce, 2006, č. 4, s. 40–42.

Velký sociologický slovník I, A-O. (Vedoucí redakční rady: Petrušek, Miloslav.) Praha: Karolinum, 1996.

Zákony

Listina základních práv a svobod. Zákon č. 2/1993 Sb., o vyhlášení LISTINY ZÁKLADNÍCH PRÁV A SVOBOD jako součásti ústavního pořádku ČR.

Mezinárodní pakt o hospodářských, sociálních a kulturních právech. Vyhláška č. 120/1976 Sb. ministra zahraničních věcí o Mezinárodním paktu o občanských a politických právech a Mezinárodním paktu o hospodářských, sociálních a kulturních právech. Dostupné z: <http://www.vlada.cz/scripts/detail.php?pgid=303>, cit. 12. 3. 2012.

Zahraniční internetové portály

FEANTSA - European Federation of National Organisations Working with the Homeless. Dostupné z: <http://www.feantsa.org>.

INSEE - Institut National de la Statistique et des Études Économiques. Dostupné z: <http://www.insee.fr/en/default.asp>.

Fotografická příloha

Příloha č. 1: Bydlení pana Radka, respondenta č. 1

Squat v blízkosti centra Brna. Foto V. Peterková, 2012.

Bezprostřední okolí. Foto V. Peterková, 2012.

Vstup do objektu. Foto V. Peterková, 2012.

Vstup do chodby. Foto V. Peterková, 2012.

Chodba. Foto V. Peterková, 2012.

Před vstupem do pokoje, který pan Radek obývá. Foto V. Peterková, 2012.

Pohled do původně zřejmě dětského pokoje výměry asi 10 m². Improvizovaná postel sestává z několika kusů dveří. Foto V. Peterková, 2012.

V pokoji pana Radka nechybí ani velké zrcadlo... Foto V. Peterková, 2012.

... a nezbytné předměty denní potřeby. Foto V. Peterková, 2012.

Příloha č. 2: Bydlení paní Nataši, respondentky č. 2

*Částečně opravená, původně vypálená chata v okrajové lokalitě v rámci města Brna.
Foto V. Peterková, 2012.*

První místnost po vstupu do objektu. Slouží jako kuchyň s částí vyhrazenou pro denní hygienu. Výměra asi 8 m². Foto V. Peterková, 2012.

Detail části vybavení kuchyně a koutek pro hygienu. Foto V. Peterková, 2012.

Průchod mezi oběma místnostmi – kuchyní a obývacím pokojem/ložnicí. Foto V. Peterková, 2012.

Druhá místnost – obývací pokoj a ložnice vjednom. Výměra asi 16 m². Všude na stěnách visí rodinné fotografie. Foto V. Peterková, 2012.

Druhá část obývacího pokoje s oknem se sušákem na prádlo a kamny v rohu místnosti. Foto V. Peterková, 2012.

Na dvorku je kotec pro psa. Na stěně pak plastová vana pro osobní hygienu i na praní prádla. Foto V. Peterková, 2012.

Dvorek. Foto V. Peterková, 2012.